

ХУУЛЬ ЗҮЙН
ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН

ЕРӨНХИЙЛӨГЧИЙН СОНГУУЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨНИЙ ҮНЭЛГЭЭ **2019**

СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

“МОНГОЛ УЛСЫН ЕРӨНХИЙЛӨГЧИЙН СОНГУУЛИЙН ТУХАЙ” ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨНИЙ ҮНЭЛГЭЭ¹⁸¹

УДИРТГАЛ

Сонгуулийн тухай хууль¹⁸² /цаашид “СтХ” гэх/ нь 2015 оны 12 дугаар сарын 25-ны өдөр батлагдсанаар Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгууль, Улсын Их Хурлын сонгууль, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуультай холбоотой харилцааг нэгдсэн нэг хуулиар зохицуулах болсон. Уг хуульд 2016 онд 4, 2017 онд 2, нийт 6 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт орсон.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн, Улсын Их Хурлын, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгууль нь тус тусын зохион байгуулалтын онцлог шинж чанартай үйл ажиллагаа байтал эдгээр харилцааг нэг хуулиар зохицуулснаар хүндрэл үүсэх, улмаар СтХ-ийн зарим зүйл, заалтыг сонгуулийн харилцаанд оролцогчид өөр өөрийнхөөрөө тайлбарлах, оролцогч талуудын хооронд маргаан үүсэх, сонгогчдод ойлгомжгүй байдал бий болох зэрэг нөхцөл байдал үүсгэж байгаа талаар Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуулийн төсөл /цаашид “төсөл” гэх/-ийн үзэл баримтлалд дурджээ.

Иймд эдгээр үндэслэлийг харгалзан үзэж Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн, Улсын Их Хурлын, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн төслийг тус тусад нь боловсруулсан байна.

Энэхүү үнэлгээний зорилго нь Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын гуравдугаар хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлал” /цаашид “аргачлал” гэх/-ыг баримтлан МҮЕСТХ-ийн төслийг боловсронгуй болгоход оршино.

Түүнчлэн, судалгаагаар төслийн үр нөлөөг үнэлж, уг төслийн давхардал, хийдэл, зөрчлийг арилгах замаар Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн эрх зүйн орчинг сайжруулах боломжийг тодорхойлох, мөн хуулийг хэрэглэхэд ойлгомжтой, хэрэгжих боломжтой байдлаар боловсруулахад хууль санаачлагчид дэмжлэг үзүүлэхийг зорилгоо.

Төслийн үр нөлөөг үнэлэх ажиллагааг аргачлалд заасны дагуу дараах үе шаттайгаар гүйцэтгэлээ. Үүнд:

1. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгох;
2. Хуулийн төслийн үр нөлөө тооцох хэсгээ тогтоох;
3. Урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирох шалгах хэрэгслийн дагуу үр нөлөөг тооцох;
4. Үр дүнг үнэлэх, зөвлөмж өгөх зэрэг болно.

НЭГ. ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ СОНГОХ

Төслийн үр нөлөөний үнэлгээг тооцохдоо зорилго, хамрах хүрээ, зохицуулах харилцаатай уялдуулан, аргачлалд дурдсан дараах 4 шалгуур үзүүлэлтийг сонгов. Үүнд:

1. Зорилгод хүрэх байдал;
2. Практикт хэрэгжих боломж;
3. Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал;
4. Ойлгомжтой байдал;
5. Харилцан уялдаа.

¹⁸¹ Энэхүү үнэлгээг УИХ-ын гишүүн Л.Энх-Амгалангийн захиалгаар 2019 онд ХЗҮХ-ийн ЭНБД, хууль зүйн доктор П.Амаржаргал удирдан, Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан Г.Халиунаа, С.Цэрэндолгор нар хамтран гүйцэтгэв.

¹⁸² Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2016), №4

Эдгээр шалгуур үзүүлэлтийг сонгохдоо дараах үндэслэлийг харгалзан үзэв. Үүнд:

1. Төсөл нь “Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн онцлог бүхий харилцааг зохицуулсан бие даасан хуулийг боловсруулах, сонгууль зохион байгуулахтай холбогдсон харилцааг бүхэлд нь эргэн харж, боловсронгуй болгох” гэсэн зорилгодоо хүрсэн эсэх;
2. Төсөлд тусгагдсан асуудал болох нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөрт Үндэсний аудитын газрын дүгнэлт гаргах хугацаатай хамааралтай зохицуулалт нь практикт хэрэгжих боломжтой эсэх;
3. Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй СтХ дахь сонгуулийн байгууллагын шийдвэр, үйл ажиллагаа /үйлдэл, эс үйлдэхүй/-ны улмаас эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлоо зөрчигдсөн гэж үзсэн аливаа этгээд нь шүүхэд хандан нэхэмжлэл гаргах эрхтэй тухай заалтыг төсөлд хассан нь иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, ашиг сонирхлыг хөндөх эсэх;
4. Төсөлд тусгагдсан зохицуулалтуудыг хэрэглэх, хэрэгжүүлэх субъектүүдийн хувьд ойлгомжтой, логик дараалалтайгаар боловсруулагдсан эсэх;
5. Төслийн зүйл, заалт нь өөр хоорондоо болон бусад хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжтой нийцсэн эсэх, мөн төрийн байгууллагын чиг үүрэгтэй давхардсан, зөрчилдсөн эсэхийг тус тусад нь шалгана.

ХОЁР. ХУУЛИЙН ТӨСЛӨӨС ҮР НӨЛӨӨГ НЬ ТООЦОХ ХЭСГЭЭ ТОГТООХ

Энэхүү хэсэгт уг төслийн үр нөлөөг нь үнэлэх хэсгээ тогтоож, сонгосон шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд холбогдох зүйл, заалтыг сонгоно. Энэхүү зүйл, заалтыг сонгохдоо хууль зүйн хувьд шууд үр дагавар үүсгэж байгаа голлох ач холбогдол бүхий заалтуудыг сонгож авсан. Өөрөөр хэлбэл, тухайн төслийн үр нөлөөг үнэлэхдээ цаг хугацаа, зардал хэмнэх үүднээс голлох ач холбогдол бүхий заалтыг сонгож, тухайн сонгосон зүйл, заалтын үр нөлөөг судаллаа.

2.1. “Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

“Улсын Их Хурлын сонгууль, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгууль, орон нутгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгууль нь тус тусдаа зохион байгуулалтын онцлог шинж чанартай үйл ажиллагаа бөгөөд ялангуяа сонгуулийн зохион байгуулалтын бүхий л үйл ажиллагаа нь тухайн сонгуулийн онцлогт тохирсон хуулийн зохицуулалттай байх шаардлагатай байдаг тул Монгол Улсын улс төр, эдийн засаг, нийгмийн амьдралын хөгжлийн хурдац, үүнээс үүдэн гарсан нөхцөл байдал, хууль тогтоомжийн чанарыг сайжруулах шаардлагыг харгалзан сонгуулийн тогтолцоо, үндсэн зарчим, журмыг улам бүр тодорхой болгох, хуулийн тогтвортой байдлыг хангах, сонгууль тус бүрийн онцлогт тохирсон тусгайлсан бие даасан хууль боловсруулах, Үндсэн хуульд заасан иргэний сонгох эрхийг хангах, түүнчлэн, сонгуулийг зохион байгуулж явуулах удирдлага, зохион байгуулалт, үйл ажиллагаатай холбогдсон харилцааг бүхэлд нь эргэн харж боловсронгуй болгох шаардлага байна”¹⁸³ гэж төслийн үзэл баримтлалд дурджээ.

Дээрхээс үзвэл төслийн үндсэн зорилго нь Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн онцлог бүхий харилцааг зохицуулсан бие даасан хуулийг боловсруулах, сонгууль зохион байгуулахтай холбогдсон харилцааг бүхэлд нь эргэн харж, боловсронгуй болгоход оршиж байна. Энэхүү зорилгод хүрэхийн тулд хуулийн төслөөр дараах зорилтуудыг дэвшүүлсэн байна. Үүнд:

- Тухайн харилцааны эрх зүйн зохицуулалтыг нарийвчлан шинэ хуулиар зохицуулах шаардлагатай тул анхдагч хуулийн төслийг боловсруулах;
- Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үндсэн зарчим, журам, Монгол Улсын иргэний

¹⁸³ Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн Сонгуулийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн үзэл баримтлал, 1-2 дахь тал.

сонгох, сонгогдох эрхийг хангахтай холбогдсон харилцааг тодорхой болгон тусгах;

- Сонгуулийн хороодын бүрэн эрх, ажлын зохион байгуулалттай холбогдсон харилцааг бусад сонгуулийн хуультай нийцүүлэн боловсронгуй болгох гэжээ.

Иймд хуулийн төслийн дээрх зорилтуудтай холбогдсон зүйл, заалтыг сонгон авч “зорилгод хүрэх байдал”-ын үр нөлөөг тооцох болно. Үүнийг хүснэгтээр харуулбал:

Хүснэгт 1. Зорилгод хүрэх байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт

№	Зорилгод хүрэх байдал	Сонгосон зүйл, заалт
1	Тухайн харилцааны эрх зүйн зохицуулалтыг нарийвчлан шинэ хуулиар зохицуулах шаардлагатай тул анхдагч хуулийн төслийг боловсруулах	а/ Төслийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1 дэх хэсэг; б/ Төслийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.14, 39 дүгээр зүйлийн 39.2, 40 дүгээр зүйлийн 40.4.18 дахь хэсэг
2	Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үндсэн зарчим, журам, Монгол Улсын иргэний сонгох, сонгогдох эрхийг хангахтай холбогдсон харилцааг тодорхой болгон тусгах	а/ Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 6.6 дахь хэсэг; б/ Төслийн 23 дугаар зүйлийн 23.1 дэх хэсэг
3	Сонгуулийн хороодын бүрэн эрх, ажлын зохион байгуулалттай холбогдсон харилцааг бусад сонгуулийн хуультай нийцүүлэн боловсронгуй болгох	Төслийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1, 15 дугаар зүйлийн 15.1, 16 дугаар зүйлийн 16.1, 17 дугаар зүйлийн 17.1 дэх хэсэг

2.2. “Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

“Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд төсөлд тусгагдсан нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөртэй холбогдуулан Үндэсний аудитын газраас дүгнэлт гаргах хугацаатай хамааралтай зохицуулалтыг сонгон үр нөлөөг нь тооцох болно.

Хүснэгт 2. Практикт хэрэгжих боломж шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт

№	Практикт хэрэгжих боломж	Сонгосон зүйл, заалт
1	Нэр дэвшигчийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрт Үндэсний аудитын газраас дүгнэлт гаргах хугацаа	30.1.Нэр дэвшигч нь Үндсэн хууль болон бусад хуульд заасан Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хүрээнд үзэл баримтлалаа тодорхойлсон сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртэй байна. 30.5.Нэр дэвшигч нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө санал авах өдрөөс 50-аас доошгүй хоногийн өмнө Төрийн аудитын дээд байгууллагад дүгнэлт гаргуулахаар хүргүүлнэ. 30.6.Төрийн аудитын дээд байгууллага нь нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөр энэ хуульд заасан шаардлагад нийцэж буй эсэх талаарх дүгнэлтийг санал авах өдрөөс 45-аас доошгүй хоногийн өмнө гаргана. 30.7.Нэр дэвшигчийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр нь энэ хуульд заасан шаардлага хангаагүй тохиолдолд зөрчлийг арилгасны үндсэн дээр дахин дүгнэлт гаргуулж, 40-өөс доошгүй хоногийн өмнө Сонгуулийн ерөнхий хороонд ирүүлнэ. 30.8.Төрийн аудитын дээд байгууллага нь нэр дэвшигчийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг түүнд хийсэн дүгнэлтийн хамт санал авах өдрөөс 40-өөс доошгүй хоногийн өмнө Сонгуулийн ерөнхий хороонд хүргүүлнэ.

2.3. “Ойлгомжтой байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

“Ойлгомжтой байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд уг төслийн зүйл, заалтыг бүхэлд нь шалгаж, үр нөлөөг тооцно. /Хуулийн төсөл 11 бүлэг, 81 зүйлтэй/

2.4. “Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

“Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд, одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй СтХ дахь сонгуулийн байгууллагын шийдвэр, үйл ажиллагаа /үйлдэл, эс үйлдэхүй/-ны улмаас эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн гэж үзсэн аливаа этгээд нь шүүхэд хандан нэхэмжлэл гаргах эрхтэй тухай заалтыг төсөлд хассан нь иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, ашиг сонирхлыг хөндөх эсэхэд дүгнэлт хийх зорилгоор доорх зохицуулалтыг сонгож авав. Үүнийг хүснэгтээр харуулбал:

Хүснэгт 3. Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт

№	Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал/Сонгосон зүйл, заалт	Агуулга
1	Төслийн 79 дүгээр зүйлийн 79.1, 79.2, 79.4, 79.5, 79.6 дахь хэсэг	79.1.Энэ хуульд заасан зөрчлийг Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд заасан харъяалал, журмын дагуу хянан шийдвэрлэнэ. 79.2.Сонгуулийн гомдол, маргааныг хянан шийдвэрлэж байгаа эрх бүхий этгээд тухайн гомдол, маргааны онцлог байдлыг харгалзан тухайн сонгуулийн жилд багтаан шийдвэрлэнэ. 79.4.Сонгуулийн хороод нь шатлан захирагдах зарчмаар ажиллах бөгөөд сум, дүүргийн сонгуулийн хорооны шийдвэрт холбогдуулан аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хороонд, аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хорооны шийдвэрт холбогдуулан Сонгуулийн ерөнхий хороонд тус тус гомдол гаргана. 79.5.Хуульд заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд гаргасан Сонгуулийн ерөнхий хорооны шийдвэрт холбогдуулан Үндсэн хуулийн цэцэд өргөдөл, мэдээлэл гаргана. 79.6.Сонгуулийн хороодын шийдвэр гарснаас хойш 7 хоногийн дотор өргөдөл, гомдол гаргах бөгөөд хугацаа хэтэрсэн гомдлыг хүлээн авахгүй.

2.5. “Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

“Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд уг хуулийн төслийн зүйл, заалтыг бүхэлд нь шалгаж, үр нөлөөг тооцно. /Хуулийн төсөл 11 бүлэг, 81 зүйлтэй/

ГУРАВ. ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭД ТОХИРОХ ШАЛГАХ ХЭРЭГСЛИЙН ДАГУУ ҮР НӨЛӨӨГ ТООЦОХ

Өмнөх үе шатуудад хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг сонгож, үр нөлөөг үнэлэх хэсгээ тогтоосон тул тэдгээрт тохирох шалгах хэрэгслийг дараах байдлаар харуулав.

Хүснэгт 4. Шалгах хэрэгслийг сонгосон байдал

№	Шалгуур үзүүлэлт	Үр нөлөөг үнэлэх хэсэг	Тохирох шалгах хэрэгсэл
1	Зорилгод байдал хүрэх	а/ Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 6.6 дахь хэсэг; б/ Төслийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.14, 39 дүгээр зүйлийн 39.2, 40 дүгээр зүйлийн 40.4.18 дахь хэсэг в/ Төслийн 23 дугаар зүйлийн 23.1 дэх хэсэг; г/ Төслийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1, 15 дугаар зүйлийн 15.1, 16 дугаар зүйлийн 16.1, 17 дугаар зүйлийн 17.1 дэх хэсэг	Зорилгод дүн шинжилгээ хийх.
2	Практикт боломж хэрэгжих	а/ Төслийн 30 дугаар зүйлийн 30.5, 30.6, 30.7, 30.8 дахь хэсэг	Практикт тухайн төрлийн харилцаа, чиг үүргийг хэрэгжүүлж буй этгээдээс ярилцлага авах, гарч болох хүндрэлийг судлах.

3	Ойлгомжтой байдал	Төслийг бүхэлд нь тооцно.	Ойлгомжтой байдлыг судлах, ингэхдээ Хууль тогтоомжийн тухай хууль болон аргачлалд заасан асуулгаар хуулийн төслийг шалгах.
4	Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал	Төслийн 79 дүгээр зүйлийн 79.1, 79.2, 79.4, 79.5, 79.6 дахь хэсэг	Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдлын судалгаа хийх асуудлын хүрээнд, холбогдох байгууллагуудаас бичгээр санал авах, мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх.
5	Харилцан уялдаа	Төслийг бүхэлд нь тооцно	Хуулийн төслийн уялдаа холбоог Хууль тогтоомжийн тухай хууль болон аргачлалд заасан асуулгаар шалгах.

Дээрх урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирсон шалгах хэрэгслийн дагуу хуулийн төслийн үр нөлөөг дараах байдлаар үнэллээ.

3.1. Зорилгод хүрэх байдал

3.1.1. Төслөөр тавьсан зорилгын хүрээнд дэвшүүлсэн “Тухайн харилцааны эрх зүйн зохицуулалтыг нарийвчлан шинэ хуулиар зохицуулах шаардлагатай тул анхдагч хуулийн төслийг боловсруулах” эхний зорилтын хувьд дараах зохицуулалтыг сонгон авч үзэв.

Төслийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1 дэх хэсэг; 3 дугаар зүйлийн 3.1.14, 39 дүгээр зүйлийн 39.2, 40 дүгээр зүйлийн 40.4.18 дахь хэсэг а/ 1 дүгээр зүйл.Хуулийн зорилт 1.1.Энэ хуулийн зорилт нь Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг зохион байгуулж явуулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино. б/ 3.1.14.»Сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудас» гэж цахим орчин дахь олон нийтийн сүлжээ бүхий цахим хуудсаас бусад цахим хуудсыг. 39 дүгээр зүйл.Сонгуулийн сурталчилгаанд цахим хуудас ашиглах 39.2.Сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудсаас бусад цахим хуудсаар сурталчилгаа явуулах тохиолдолд тухайн цахим хуудсаар зөвхөн сурталчилгааны цахим хуудсын хаяг, нам, хамтарсан намын нэр, далбаа, таних тэмдэг, нэр дэвшигчийн нэр, сонгуулийн уриа зэргийг сурталчилж болно. 40 дүгээр зүйл.Хууль бус сурталчилгааг хориглох 40.4.18.сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудаснаас бусад хэлбэрээр цахим орчинд сонгуулийн сурталчилгаа явуулах.
--

а/ Төслийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1 дэх хэсэгт “Энэ хуулийн зорилт нь Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг зохион байгуулж явуулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино” гэж хуулийн зорилтыг тодорхойлжээ. Төслийн үзэл баримтлалд “сонгуулийн тогтолцоо, үндсэн зарчим, журмыг улам бүр тодорхой болгох, хуулийн тогтвортой байдлыг хангах, сонгууль тус бүрийн онцлогт тохирсон тусгайлсан бие даасан хууль боловсруулах, Үндсэн хуульд заасан иргэний сонгох эрхийг хангах, түүнчлэн, сонгуулийг зохион байгуулж явуулах удирдлага, зохион байгуулалт, үйл ажиллагаатай холбогдсон харилцааг бүхэлд нь эргэн харж боловсронгуй болгох” гэсэн хэдий ч зорилтыг ийнхүү “сонгуулийг зохион байгуулж явуулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулах” хүрээгээр хязгаарласан нь оновчтой эсэхэд дүгнэлт хийх шаардлагатай байна.

Хууль тогтоомжийн тухай хууль¹⁸⁴ /цаашид “ХТХ” гэх/-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.11-д “хуулийн төсөл нь хуулийн зорилго гэсэн зүйлтэй байж болох бөгөөд зорилгод тус хуулиар хангахаар зорьж байгаа иргэний үндсэн эрх, бэхжүүлэх үндсэн зарчим, хүрэх үр дүнг тусгана” гэж заасан.

Харин төслийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1 дэх хэсэгт иргэний үндсэн эрх, бэхжүүлэх үндсэн зарчим, хүрэх үр дүнг тусгаагүй, гагцхүү “сонгууль зохион

¹⁸⁴ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2015), №25

байгуулж явуулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулах"-аар заасан нь төслийн үзэл баримтлал болох онцлог зохицуулалт бүхий харилцааг тусгайлсан хуулиар зохицуулахтай зөрчилдөхөөр байна.

Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй СтХ-ийн 1 дүгээр 1.1 дэх хэсэгт “Энэ хуулийн зорилт нь Монгол Улсын Их Хурал /цаашид “Улсын Их Хурал” гэх/, Монгол Улсын Ерөнхийлөгч /цаашид “Ерөнхийлөгч” гэх/, түүнчлэн, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурал /цаашид “орон нутгийн хурал” гэх/-ын сонгууль, үндсэн зарчим, журмыг тодорхойлж, эдгээр сонгуулийг зохион байгуулж явуулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино” гэж; 2012 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль¹⁸⁵ /цаашид “МҮЕСТХ” гэх/-ийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1 дэх хэсэгт “Энэ хуулийн зорилт нь Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үндсэн зарчим, журмыг тодорхойлж, Монгол Улсын иргэний сонгох, сонгогдох эрхийг хангах, сонгуулийг зохион байгуулж явуулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино” гэж тус тус заажээ.

Өөрөөр хэлбэл, СтХ болон өмнөх МҮЕСТХ-ийн зорилтоор тухайн харилцааны эрх зүйн үндсийг оновчтой тодорхойлсон бол төсөлд хуулийн зорилтыг учир дутагдалтай томъёолсон гэж үзэх үндэслэлтэй.

Түүнчлэн, Монгол Улсын хувьд өнөөдрийн байдлаар сонгуулийн үйл ажиллагаанд СтХ, Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хууль¹⁸⁶ /цаашид “СТБТХ” гэх/, Сонгуулийн автоматжуулсан системийн тухай хууль¹⁸⁷ /цаашид “САСТХ” гэх/ болон Сонгуулийн ерөнхий хороо /цаашид “СЕХ” гэх/-ноос баталсан сонгуулийн холбогдох дүрэм, журмуудыг тус тус хэрэглэж байна.

Төслийн үзэл баримтлалд дурдсанчлан “Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Орон нутгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгууль нь тус бүрдээ онцлог зохицуулалттай харилцаа болохын хувьд тус бүрд нь тухайлсан хуулиар зохицуулах нь зүйтэй боловч ингэхдээ хуулийн төслүүдэд тусгагдсан давхардал, хийдлийг маш сайн анхаарах шаардлагатай.

б/ Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй СтХ болон 2012 оны МҮЕСТХ-д тусгагдсан хэд хэдэн зохицуулалтыг төсөлд шинэчлэн найруулжээ. Тухайлбал, (1) СтХ-д “Сонгуулийн штаб” гэх томъёоллоор орсон зохицуулалтыг төслийн 28 дугаар зүйлд “Сонгууль эрхэлсэн байгууллага” гэх нэршлээр оруулж, тус байгууллагыг удирдах этгээдэд тухайн шатны намын дарга, эсхүл түүний итгэмжлэл олгосон албан тушаалтныг хамруулахаар заасан (СтХ-д Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хувьд сонгуулийн штабыг намын дарга бус гагцхүү нэр дэвшигч, түүний итгэмжлэл олгосон менежер, шадар туслагч нар удирдах зохицуулалттай); (2) Төслийн 33 дугаар зүйлд сонгуулийн сурталчилгааны хүрээнд тараах хэвлэмэл материалын тухай зохицуулахдаа өмнөх болон одоогийн хуульд байгаа нэр дэвшигчийн намтар, хийсэн ажлын тайланг хассан; (3) Санал хураалтын дүнг гаргах 4 үзүүлэлт СтХ-д байдгийг төсөлд мөн 4 байхаар зохицуулсан ч агуулгын хувьд “тухайн хэсэгт бүртгүүлсэн нийт сонгогчдын тоо” гэсэн хэсгийг хассан; (4) Сонгуулийн сурталчилгаанд ашиглах тээврийн хэрэгслийн тоог шинээр тогтоосон; (5) Сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудсын тухай тодорхойлолтыг хуульчилсан зэрэг болно. Энд тухайлан цахим хуудастай холбоотой зохицуулалтыг сонгон авав.

Төслийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.14 дэх хэсэгт ““Сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудас” гэж цахим орчин дахь олон нийтийн сүлжээ бүхий цахим хуудсаас бусад цахим хуудсыг” ойлгохоор заасан. Өмнөх МҮЕСТХ болон одоогийн СтХ-д цахим хуудасны тухай ойлголтод ямар нэг хязгаарлалт тогтоогоогүй бөгөөд бүхий л төрлийн цахим хуудсыг ойлгох боломжтой байсан тул энэ зохицуулалт нь шинэ юм.

Дээрх зохицуулалттай холбогдуулан төслийн 39 дүгээр зүйлийн 39.2 болон

¹⁸⁵ Энэ хуулийг 2015 оны 12 дугаар сарын 25-ны өдрийн хуулиар хүчингүй болсонд тооцсон.

¹⁸⁶ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2006), №5

¹⁸⁷ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2011), №48

40 дүгээр зүйлийн 40.4.18 дахь хэсэгт заасныг үзэх шаардлагатай. Төслийн “Сонгуулийн сурталчилгаанд цахим хуудас ашиглах” тухай 39 дүгээр зүйлийн 39.2 дахь хэсэгт “Сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудсаас бусад цахим хуудсаар сурталчилгаа явуулах тохиолдолд тухайн цахим хуудсаар зөвхөн сурталчилгааны цахим хуудсын хаяг, нам, хамтарсан намын нэр, далбаа, таних тэмдэг, нэр дэвшигчийн нэр, сонгуулийн уриа зэргийг сурталчилж болно” гэснээс үзэхэд сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудсаас бусад цахим хуудсыг тодорхой тохиолдолд ашиглаж болохоор байна. Гэтэл мөн төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.4-т “Сонгуулийн сурталчилгаа явуулах эрх бүхий этгээд нь сонгуулийн сурталчилгааны явцад дараах үйлдэл гаргах, үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно” гээд 40.4.18-д “сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудаснаас бусад хэлбэрээр цахим орчинд сонгуулийн сурталчилгаа явуулах” гэж бусад хуудсаар аливаа хэлбэрээр сурталчилгаа явуулахыг хоригложээ. Өөрөөр хэлбэл, сурталчилгааны цахим хуудсыг тодорхойлсон тодорхойлолт болон түүнтэй хамааралтай заалтууд нь хоорондоо зөрчилдөхөөр байна.

Түүнчлэн, сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудаст олон нийтийн сүлжээ бүхий цахим хуудсыг хамруулалгүй хуульчилсан нь үндэслэлтэй эсэхэд товч дүгнэлт хийе.

2016 оны 8 сард Нийгмийн бодлого хөгжил судалгааны хүрээлэнгээс хийсэн “Сонгуулийн дараах олон нийтийн санал бодлын тандалт судалгаа”-нд “Мэдээлэл авдаг гол эх сурвалж”¹⁸⁸ гэсэн асуултад телевиз, интернет, нийгмийн сүлжээ гэсэн гурван гол эх сурвалж зонхилж байх бөгөөд “Улс төрийн талаарх мэдээлэл авахдаа нийгмийн аль сүлжээг та ашигладаг вэ?”¹⁸⁹ гэсэн асуултад дийлэнх олонх буюу 43% нь Facebook гэж, 23% нь мэдээллийн цахим сайтууд гэжээ. Үүнээс үзвэл, сонгогчид мэдээ, мэдээллийг олон нийтийн сүлжээнээс илүү авдаг байх хандлага ажиглагдаж байна.

Нам, эвсэл, нэр дэвшигч нь сурталчилгааг хуулиар хориглоогүй арга, хэлбэрээр явуулах бөгөөд хуулиар хориглоогүй гэдэг бол чөлөөт байдлын зарчмыг баримтална гэсэн үг юм.¹⁹⁰ Энд мөн “Чөлөөт байдлын зарчмын хязгаар” гэсэн ойлголт байдаг ба хязгааргүй чөлөөт байдал хаа ч үгүй. Тэр нь ямагт бусдын эрх чөлөөгөөр хязгаарлагддаг. Сурталчилгааг хуульд заасан хориг хязгаарлалтыг сахиж ёс зүйтэй явуулах нь нам, эвсэл, нэр дэвшигчдийн өөрийгөө сонгогчдод зөвөөр ойлгуулж, тэдний талархлыг хүлээж дэмжлэгийг олох нэгэн их нөхцөл мөн. Иймд сурталчилгаанд голлон анхаарах зүйл бол хуулийг зөрчихөөс болгоомжлох явдал¹⁹¹ болно. Хэдийгээр төсөлд олон нийтийн сүлжээг сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудаст хамааруулахгүйгээр зохицуулсан ч дээр дурдсанаар тэдгээр заалт нь хоорондоо зөрчилтэй байна.

Дүгнэвээс, нэг талаас олон нийтийн сүлжээ буюу Facebook, Twitter зэрэг хуудсыг сонгуулийн сурталчилгаанд ашиглахгүй байх нь мэдээллийн эмх замбараагүй, тогтворгүй урсгалаас сэргийлэх боловч нөгөө талаас сонгогчдын мэдээлэл авах хэлбэр нэлээд хумигдаж мэдэх тул энэхүү зохицуулалтыг анхааран үзэх, зөрчилдөж буй хэсгийг залруулах шаардлагатай.

3.1.2. Төслөөр тавьсан зорилгын хүрээнд дэвшүүлсэн “Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үндсэн зарчим, журам, Монгол Улсын иргэний сонгох, сонгогдох эрхийг хангахтай холбогдсон харилцааг тодорхой болгон тусгах” хоёр дахь зорилтын хувьд дараах зохицуулалтыг сонгон авав.

¹⁸⁸ Нийгмийн Бодлого Хөгжил Судалгааны Хүрээлэн, Сонгуулийн дараах олон нийтийн санал бодлын тандалт судалгаа (УБ, 2016), Center for Insights in Survey Research, 74 дэх тал, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/iri_mongolia_poll_-_august_2016_-_public_deck_mon.pdf (Сүүлд үзсэн: 2019.01.03.)

¹⁸⁹ Мөн тэнд, 76 дахь тал.

¹⁹⁰ Б.Чимид, Сонгуульд суралцахуй (УБ, 2008), “Адмон” хэвлэл, 149 дэх тал.

¹⁹¹ Мөн тэнд.

а/ Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 6.6 дахь хэсэг; б/ Төслийн 23 дугаар зүйлийн 23.1 дэх хэсэг

а/ 6 дугаар зүйл. Сонгуулийн үйл ажиллагаанд баримтлах зарчим

6.2. Сонгууль нь бүх нийтийн байх бөгөөд түүнд сонгогч бүр оролцох эрхтэй.

6.3. Сонгогч сонгуульд шууд сонгох эрхийнхээ үндсэн дээр ямар нэг төлөөлөлгүйгээр оролцож, саналаа өөрөө өгнө.

6.4. Сонгогч сонгуульд оролцох эсэхээ бие даан шийдвэрлэх, саналаа чөлөөтэй илэрхийлэхэд хэн боловч албадан нөлөөлж, саад учруулахыг хориглоно.

6.5. Сонгогч хөндлөнгийн нөлөөгүйгээр хүсэл зоригоо илэрхийлж, саналаа нууцаар гаргах боломжоор хангагдсан байна.

6.6. Сонгуулийн үйл ажиллагаанд оролцож буй аливаа этгээд нь хууль дээдлэх, ил тод байдлыг хангах, шударга ёсыг сахих, сонгуулийн үйл ажиллагаа товлосон хугацаанд эхэлж, дуусах зарчмыг баримтална.

б/ 23 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх нийтлэг журам

23.1. Дараах этгээд Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй:

23.1.1. Улсын Их Хуралд суудал бүхий улс төрийн нам дангаараа;

23.1.2. Улсын Их Хуралд суудал бүхий улс төрийн намууд хамтран.

а/ Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 6.6 дахь хэсэг

Төслийн 6 дугаар зүйлд “Сонгуулийн үйл ажиллагаанд баримтлах зарчим”-ыг хуульчилсан бөгөөд өмнөх хууль болон одоогийн хуулиас ялгаатай нь тус зүйлд сонгуулийн үндсэн зарчим болон сонгууль зохион байгуулахтай холбогдсон зарчмыг хамтад нь тусгасан байна. Ингэхдээ зарим шаардлагатай зарчмыг орхигдуулсан талаар авч үзье.

Сонгуулийн хууль, эрх зүйн бусад хэм хэмжээг тогтоох, сахин биелүүлэх, хэрэглэхдээ нийтээр нэг мөр баримталдаг үндсэн эхлэл, сонгуулийн улс төр-эрх зүйн бодлогын тогтвортой үндсүүдийг сонгуулийн эрх зүйн зарчим¹⁹² гэдэг. Сонгуулийн эрх зүйн зарчим бол ардчиллын жам ёсыг бодитой тусгасан, заавал биелүүлэх, харилцан уялдаа холбоотой хэрэгжих арга хэрэглүүрийн нийлбэр цогц¹⁹³ юм.

1990-ээд оноос хойш ардчилсан хувьсгалын үр дүнд сонгуульд санал өгөх нь албадлага биш иргэний сайн дурын, хувийн үзэл бодлын асуудал болсон нь том ололт юм. Ийнхүү чөлөөт сонгууль жинхэнэ утгаараа монголын нийгмийн практикт бий болов.¹⁹⁴ Хуучин тус тусдаа байсан хэдэн хуулийг халж, тэр үеийн гурван шатны (Улс, аймаг, сум /хот, район/-ын) Хурлыг “Ардын депутатуудын хурал” гэсэн нэрэнд “багцалж” БНМАУ-ын Ардын депутатуудын хурлын сонгуулийн хууль” гэсэн төрөлжсөн нэг хууль гаргаж бүх шатны сонгуулийг зохицуулах болжээ. Тус хуулиар бэхжүүлсэн сонгуулийн тогтолцооны зарчим, журам өмнөхөөс үзэл баримтлалын эрс ялгаатай бөгөөд сонгогчид нийтийн, шууд, тэгш эрхийн зарчмаар, саналаа нууцаар гаргаж оролцох журам нэрийн хувьд давтагдсан боловч зарчмын шинэ агуулгатай болсон талаар Б.Чимид агсан тэмдэглэжээ.¹⁹⁵

Сонгуулийн эрх зүйд сонгуулийн зарчмыг чиглэлээр нь 3 хуваадаг¹⁹⁶ бөгөөд (а) сонгуулийг зохион байгуулж явуулах зарчим, (б) сонгуульд иргэдийн оролцооны зарчим, (в) иргэд, байгууллагын нийтээр баримтлах түгээмэл зарчим болно. Эдгээрийг төсөлд нэг зүйл болгон оруулахдаа зарим зарчмыг орхигдуулсан байна.

Тухайлбал, төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.2 – 6.5 дахь хэсгийг үзвэл иргэдийн оролцооны буюу сонгуулийн үндсэн зарчимд “бүх нийтийн”; “шууд сонгох”; “саналаа чөлөөтэй илэрхийлэх”; “саналаа нууцаар гаргах” зарчмуудыг хуульчилсан.

¹⁹² Мөн тэнд, 47 дахь тал.

¹⁹³ Мөн тэнд, 48 дахь тал.

¹⁹⁴ Д.Өлзийсайхан, Удирдлагын сэхээтэн (УБ, 2008), Бит Пресс, 6 дахь тал.

¹⁹⁵ Б.Чимид, Сонгуульд суралцахуй (УБ, 2008), “Адмон” хэвлэл, 32 дахь тал.

¹⁹⁶ Мөн тэнд, 48 дахь тал.

Хэдийгээр тус зарчмууд нь өмнөх МҮЕСТХ болон одоогийн СтХ-д тусгагдсантай адил боловч эдгээр хуульд бүгдэд нь “тэгш эрхийн зарчим”-ыг зохицуулаагүй нь Үндсэн хуулийн зохицуулалттай холбоотой.

Сонгуулийн тэгш эрхийн зарчмыг шинэ Үндсэн хуульд нэр зааж оруулаагүй ч аль ч улсад энэ зарчмыг сонгуулийн үндсэн зарчимд оруулж хэрэгжүүлэх арга механизмыг нь боловсронгуй болгосоор байна. Энэ зарчмын мөн чанар нь нэг сонгогч нэг удаагийн сонгуульд нэг л удаа саналаа өгөх, сонгогчид адил саналын эрхтэй байх явдлаар илэрхийлэгдэнэ.¹⁹⁷

Мөн, дээр дурдсанчлан, БНМАУ-ын Ардын депутатуудын хурлын сонгуулийн хуульд “тэгш эрхийн зарчим” тусгагдсан байсан. Иймд хуулийн төсөлд “тэгш эрхийн зарчим”-ыг тусгах нь зүйтэй талаар дараах үндэслэл бий:

Монгол Улсын Үндсэн хууль¹⁹⁸-ийн Аравдугаар зүйлийн 3-т “Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ”; мөн зүйлийн 2-т “Монгол Улс олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ шударгаар сахин биелүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын нэгдэн орсон Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал¹⁹⁹-ын 21 дүгээр зүйлийн 3-т “Ард түмний хүсэл зориг бол засгийн эрх мэдлийн үндэс байх ёстой. Энэ хүсэл зориг нь сонгуулийн бүх нийтийн тэгш эрхийн үндсэн дээр саналыг нууцаар хураах буюу саналаа чөлөөтэй гаргах явдлыг хангахуйц өөр адил чанартай хэлбэрийг ашиглах замаар явуулж байвал зохих тогтмол, хуурамч бус сонгуулиар илрэлээ олно” гэж заасан буюу сонгогчийн тэгш эрхийн зарчмыг тунхагласан.

Мөн Монгол Улсын нэгдэн орсон Иргэний болон Улс төрийн эрхийн тухай Олон Улсын Пакт²⁰⁰-ын 25 дугаар зүйлийн (b)-д “сонгуулийн бүх нийтийн тэгш эрхийн үндсэн дээр саналыг нууцаар хурааж, сонгогчид жинхэнэ хүсэл зориггоо чөлөөтэй илэрхийлэх боломжийг баталгаажуулсан, жинхэнэ ёсоор тогтмол явагддаг сонгуульд сонгох буюу сонгогдох” хэмээн тэгш эрхийн зарчмыг заажээ.

Иймд төсөлд одоо тусгагдсан зарчмууд дээр нэмээд “тэгш эрхийн үндсэн дээр оролцох” зарчмыг хуульчлах нь Монгол Улсын нэгдэн орсон Олон Улсын гэрээнд нийцэх төдийгүй иргэний сонгох эрхийг бүрэн эхээр нь баталгаажуулах, сонгуулийн үндсэн зарчмын бүрдэл бүрэн хангагдах алхам болно.

Түүнчлэн, төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.6 дахь хэсэгт “Сонгуулийн үйл ажиллагаанд оролцож буй аливаа этгээд нь хууль дээдлэх, ил тод байдлыг хангах, шударга ёсыг сахих, сонгуулийн үйл ажиллагаа товлосон хугацаанд эхэлж, дуусах зарчмыг баримтална” гэж сонгуулийг зохион байгуулах зарчмыг тусгажээ. Ингэхдээ өмнөх МҮЕСТХ болон СтХ дахь “маргааныг шуурхай, үндэслэлтэй, хуулийн хүрээнд шийдвэрлэх”; “сонгогчийн эрх, сонгуулийн хууль тогтоомж зөрчсөн этгээдэд хуулийн хариуцлага хүлээлгэх”; “энгийн ойлгомжтой байх” зэрэг зарчмуудыг хуульчлаагүй орхигдуулсан байна. Өөрөөр хэлбэл, төсөлд нийтээр баримтлах түгээмэл зарчим болох хууль дээдлэх болон шударга ёсны зарчмыг хуульчилсан нь сайшаалтай хэдий ч сонгууль зохион байгуулахтай холбогдсон зарчмуудыг орхигдуулжээ.

Өдгөө сонгуулийн эрх зүйн зарчмуудыг өргөсгөн авч үзэх хандлага бий болсон бөгөөд зарчмууд зөвхөн иргэдийн сонгуульд оролцох үзэл хандлагыг төдийгүй ард түмэн засгийн эрхээ хэрэгжүүлэхэд засаг төрөөс үр нөлөөтэй, шийдвэрлэгч чанартай оролцуулах нөхцөлийг хангах үүрэг, ардчилсан ёсны арга хэрэглүүрийг

¹⁹⁷ Монгол Улсын Сонгуулийн хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох нь, Олон Улсын бага хурал (УБ, 2002), 31-32 дахь тал.

¹⁹⁸ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1992), №1

¹⁹⁹ Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, НҮБ, 1946, <https://www.legalinfo.mn/law/details/1271>

²⁰⁰ Иргэний Болон Улс Төрийн Эрхийн Тухай Олон Улсын Пакт, НҮБ, 1966, <https://www.legalinfo.mn/law/details/1257?lawid=1257>

багтаах²⁰¹ тул дээрх орхигдуулсан зарчмыг хуульчлах нь зүйтэй.

б/ Төслийн 23 дугаар зүйлийн 23.1 дэх хэсэг

Төслийн 23 дугаар зүйлийн 23.1 дэх хэсэгт “Дараах этгээд Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй” гээд 23.1.1 дэх заалтад “Улсын Их Хуралд суудал бүхий улс төрийн нам дангаараа”; 23.1.2 дахь заалтад “Улсын Их Хуралд суудал бүхий улс төрийн намууд хамтран” гэж тус тус заажээ. Өөрөөр хэлбэл, Ерөнхийлөгчид УИХ-д суудал бүхий намууд дангаараа буюу хамтран нэр дэвшүүлэх эрхтэй. Энэ хэсэгт (а) УИХ-д суудалгүй намууд нэр дэвшигчийг дэмжиж болох зохицуулалттай байсныг хассан тухай; (б) Бие даан нэр дэвших асуудлыг цаашид Үндсэн хуульд нийцүүлэн/ бий болгох боломжтой эсэх тухай хоёр асуудлыг хөндөж үзэв.

Өмнөх МҮЕСТХ-ийн 7 дугаар зүйлийн 7.4 дэх хэсэгт “Энэ хуулийн 7.1-д зааснаас бусад улс төрийн нам дангаараа буюу хамтран Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийг дэмжиж болно” гэж; одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй СтХ-ийн 13 дугаар зүйлийн 13.3 дахь хэсэгт “Улсын Их Хуралд суудалгүй нам Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшигчийг дэмжиж болно” гэж тус тус заасан. Төсөлд харин энэ зохицуулалтыг хассан байна.

УИХ-д суудалгүй намууд нэр дэвшигчийг дэмжих тухай зохицуулалтыг хуульчилсан нь Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвших асуудалд бусад улс төрийн намуудын оролцооны асуудал хумигдаж, гагцхүү хэдхэн намын нэр дэвшигчийн хооронд өрсөлдөөн болдог тул тэдгээр бусад намын эрх тэгш оролцоог хангах зорилготой гэж үзэж болно.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Гучин нэгдүгээр зүйлд Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн эрх зүйн үндсийг тогтоосон бөгөөд мөн зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Улсын Их Хуралд суудал бүхий нам дангаараа буюу хамтран Ерөнхийлөгчид тус бүр нэг хүний нэр дэвшүүлнэ” гэж заасан тул төслийн дээрх хэсэг нь Үндсэн хуулийн зохицуулалтыг баталгаажуулсан. Гэсэн хэдий боловч мөн Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 9 дэх хэсэгт “шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан төрийг удирдах хэрэгт оролцох эрхтэй” болохыг хуульчилсан тул УИХ-д суудалгүй нам нэр дэвшигчийг дэмжиж оролцох нь Үндсэн хуулийн зохицуулалтаас зөрсөн хэрэг болохгүй.

Монгол Улсад өнөөдрийн байдлаар Улсын дээд шүүхэд бүртгэлтэй 29 нам²⁰² байх боловч УИХ-д суудалтай 3 нам байна. Мөн практик туршлагаас үзвэл, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд дээд тал нь 4 намаас²⁰³ нэр дэвшиж байжээ.

УИХ-д суудалгүй намууд нэр дэвшигчийг дэмжиж оролцох зохицуулалтыг төсөлд оруулаагүй хэдий ч хориглоогүй. Дэмжиж оролцож болно гэсэн үг.

СЕХ-ны хуульчтай хийсэн ярилцлагаас... 2018.12.21.

Дээрх ярилцлагад өгүүлсэнчлэн, хэдийгээр хуулиар хориглоогүй бүхэн зөвшөөрөгдөх зарчимтай ч хуульчлаагүй байгаа энэ тохиолдолд эргэлзээтэй байдлыг бий болгож байх юм.

Үндсэн хуулийн Гучдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар “Монгол Улсын Ерөнхийлөгч бол төрийн тэргүүн, Монголын ард түмний эв нэгдлийг илэрхийлэгч мөн” болохын хувьд тангараг өргөснөөр улс төрийн намын харьяаллаас татгалздаг. Гэвч УИХ-д суудал бүхий намуудаас нэр дэвшүүлэх нь Ерөнхийлөгч улс төрөөс

²⁰¹ Б.Чимид, Сонгуульд суралцахуй (УБ, 2008), “Адмон” хэвлэл, 47 дахь тал.

²⁰² Улс төрийн намын бүртгэл – Улсын дээд шүүхийн албан ёсны цахим хуудас, <http://www.supremecourt.mn/nam> (Сүүлд үзсэн: 2019.01.10.)

²⁰³ 1997 оны сонгуульд 2 нам хамтарч, бусад 2 нь тусдаа буюу нийт 4 намаас 3 нэр дэвшигч; 2005 оны сонгуульд 4 намаас 4 нэр дэвшигч нэр дэвшиж байсан байна.

хараат бус байх үзэл санаатай зарим талаар зөрчилдөхөөр²⁰⁴ байна.

Дэлхийн улс орнуудын харьцуулсан туршлагаас үзэхэд ард түмнээс, эсхүл парламентаас (хуралдайгаас) сонгох гэсэн хоёр хувилбар байдаг. Ерөнхийлөгчийг бүх ард түмнээс сонгодог улсуудад хоёр шаттай сонгууль нийтлэг загвар байдаг бөгөөд үнэмлэхүй олонхийн санал авсан байхыг шаарддаг. Эхний шатанд “хэн ч” нэрээ дэвшүүлж болох ба өрсөлдөгч нараас хэн нь ч олонхийн санал аваагүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигч дараагийн шатны сонгуульд өрсөлддөг.²⁰⁵

Өнөөдрийн байдлаар дэлхий дахинд Ерөнхийлөгчийг ард түмнээс шууд сонгодог 87 улс²⁰⁶ /Монгол Улсыг хамааруулаад/ байна. Тэдгээрээс тухайлан эх газрын эрх зүйн бүлд харьяалагддаг Бүгд Найрамдах Австри Улс, Оросын Холбооны Улс, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Бүгд Найрамдах Турк Улсуудын Сонгуулийн тухай хуулийг тус тус үзвэл бүгдэд нь Ерөнхийлөгчид бие даан нэр дэвших эрх нээлттэй байна. Гагцхүү бие даан нэр дэвшсэн тохиолдолд тодорхой тооны гарын үсгийг цуглуулах /Бүгд Найрамдах Турк Улсын хувьд сонгогчдоос 100,000 гарын үсэг цуглуулахыг шаарддаг/ зэрэг шаардлагыг тавьдаг.

Түүнчлэн, Монгол Улсын хувьд бие даан нэр дэвшихийг хуулиар зөвшөөрдөггүй нь сонгогдох эрхийн тухай Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллага /цаашид “ЕАБХАБ” гэх/-ын өмнө хүлээсэн үүрэг амлалтууд болон олон улсын бусад хэм хэмжээтэй нийцэхгүй, сонгогчдын сонголтыг хязгаарлаж байгаа тухай ЕАБХАБ-ын Ардчилсан институт, хүний эрхийн газрын сонгууль ажиглах хорооны тайланд²⁰⁷ дурджээ.

Монгол Улсын нэгдэн орсон Иргэний болон Улс төрийн эрхийн тухай Олон Улсын Пактын 25 дугаар зүйлийн тухай НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооноос гаргасан 25 дугаар Ерөнхий тайлбарын 15 дахь хэсэгт “Сонгогдох эрх эдлэх боломжгүй хүмүүсээс бусад хүмүүс нь боловсрол, оршин суугаа газар, гарал үүсэл, эсвэл улс төрийн харъяаллын шалтгаан гэх мэт үндэслэлээр ялгаварлан гадуурхагдах ёсгүй”²⁰⁸ хэмээн заасан байдаг.

Иймд иргэний сонгогдох эрхийг хангах, Олон Улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ биелүүлэх үүднээс цаашид Ерөнхийлөгчийн сонгуульд бие даан нэр дэвших эрхийг хуульчлах асуудлыг Үндсэн хуулийн хүрээнд хэлэлцэх, одоогийн тохиолдолд УИХ-д суудалгүй намууд нэр дэвшигчийг дэмжиж оролцож болох зохицуулалтыг төслийн хүрээнд хуульчлах талаарх асуудлыг анхааран үзэх шаардлагатай.

3.1.3. Төслөөр тавьсан зорилгын хүрээнд дэвшүүлсэн “Сонгуулийн хороодын бүрэн эрх, ажлын зохион байгуулалттай холбогдсон харилцааг бусад сонгуулийн хуультай нийцүүлэн боловсронгуй болгох” гурав дахь зорилтын хүрээнд дараах зохицуулалтыг сонгон авлаа.

²⁰⁴ Ч.Энхбаатар нар, Монгол Улсад ардчиллыг бэхжүүлэхэд Үндсэн хуулийн гүйцэтгэсэн үүрэг: Дүн шинжилгээ, хамтын судалгааны тайлан (УБ, 2015), “Мөнхийн үсэг” ХХК, 37 дахь тал.

²⁰⁵ Мөн тэнд, 38 дахь тал.

²⁰⁶ Дэлхийн улс орнуудын сонгуулийн тогтолцооны жагсаалтаас төрийн тэргүүн буюу Ерөнхийлөгчөө ард түмнээс шууд сонгодог тогтолцоотой улс орнуудыг нэг бүрчлэн үзэж, тооцсон болно. - <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (Сүүлд үзсэн: 2019.01.04.)

²⁰⁷ Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгууль - Сонгууль ажиглах хязгаарлагдмал хорооны эцсийн тайлан, ЕАБХАБ, АИХЭГ (Варшав, 2017), OSCE, 15 дахь тал.

²⁰⁸ Мөн тэндээс дам эшлэв.

Төслийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1, 15 дугаар зүйлийн 15.1, 16 дугаар зүйлийн 16.1, 17 дугаар зүйлийн 17.1 дэх хэсэг

14 дүгээр зүйл. Аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хорооны бүрэн эрх

14.1. Сонгуулийн ерөнхий хороо санал авах өдрөөс 70-аас доошгүй хоногийн өмнө аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хороог дарга, нарийн бичгийн дарга, таваас долоон гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байгуулж, нийтэд мэдээлнэ.

15 дугаар зүйл. Сум, дүүргийн сонгуулийн хорооны бүрэн эрх

15.1. Аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хороо нь сум, дүүргийн сонгуулийн хороог санал авах өдрөөс 60-аас доошгүй хоногийн өмнө дарга, нарийн бичгийн дарга, гурваас таван гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байгуулж, харьяалах нутаг дэвсгэрийнхээ хэмжээнд нийтэд мэдээлнэ.

16 дугаар зүйл. Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажлыг зохион байгуулах төв болон салбар комиссын бүрэн эрх

16.1. Сонгуулийн ерөнхий хороо, гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын саналыг үндэслэн гадаад улсад байгаа иргэдийн санал авах ажлыг зохион байгуулах, нэгдсэн удирдлагаар хангах, хяналт тавих үүрэг бүхий төв комиссыг гадаадад санал авах өдрөөс 60-аас доошгүй хоногийн өмнө дарга, нарийн бичгийн дарга, таваас долоон гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулна.

17 дугаар зүйл. Хэсгийн хорооны чиг үүрэг

17.1. Сум, дүүргийн сонгуулийн хороо хэсгийн хороог санал авах өдрөөс 30-аас доошгүй хоногийн өмнө дарга, зургаагаас найман гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байгуулж, харьяалах нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд нийтэд мэдээлнэ.

Төслийн 14, 15, 16, 17 дугаар зүйл тус бүрийн 1 дэх хэсэгт Сонгуулийн ерөнхий хороо болон холбогдох хороод сонгуулийн хороодыг “таваас долоо”, “гурваас тав”, “зургаагаас найм”-н гишүүний бүрэлдэхүүнтэйгээр тус тус байгуулж, харьяалах нутаг дэвсгэрийнхээ хэмжээнд нийтэд мэдээлэхээр зохицуулжээ.

МУЕСТХ-ийн төслийн зорилгын хүрээнд дэвшүүлсэн “Сонгуулийн хороодын бүрэн эрх, ажлын зохион байгуулалттай холбогдсон харилцааг бусад сонгуулийн хуультай нийцүүлэн боловсронгуй болгох” гэх зорилтын хувьд сонгуулийн хороодын бүрэн эрхийг тус тусад нь зохицуулсан нь сайшаалтай. Гэвч энд дараах асуудал байгааг анхаарах нь зүйтэй.

СТБтХ-ийн 7 дугаар зүйлд СЕХ-ны бүрэн эрхийг зааж, мөн зүйлийн 7.1.3 дахь заалтад “сонгуулийн бүх шатны хороодын үйл ажиллагааг нэгтгэн зохион байгуулах” гэжээ.

Сонгуульд бэлтгэж, явуулах ажлыг сонгогчид өөрсдөө мэдэж зохион байгуулах боломжийг аль болохоор хангах нь ардчилсан ёсны шаардлага юм. “Засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд” гэдэг зарчмын уг чанар энд бас оршино.²⁰⁹

Энэ утгаараа орон нутгийн хороод бол уг чанар, нийгмийн үндэс, бүрэлдэхүүн, үүрэг зорилгоороо тухайн нутаг дэвсгэрийн иргэдийн (сонгогчдын) байгууллага, шууд ардчиллын хэлбэр мөн бөгөөд энэ нь онолын баримтлал болохыг, мөн тийм байтал СтХ-д сонгуулийн хороодыг дээрээс нь, төвөөс томилж байгуулах зарчим тогтоосон нь эргэлзээтэйг, хэдий тийм боловч “хууль бол хууль” учир гүйцэтгэхээс аргагүй болох тухай Б.Чимид агсан тэмдэглэсэн²¹⁰ байна.

Тиймээс сонгууль зохион байгуулахад онцгой чиг үүрэг бүхий сонгуулийн хороод нь сонгогчдын, ямар нэг бүлгийн өмнөөс биш нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс, өөрөөр хэлбэл, “цэвэр иргэний байр суурь”-ийг баримтлан ажиллах зарчмын тусгал²¹¹ юм.

Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй СтХ-д сонгуулийн хороодын бүрэлдэхүүнийг дарга, нарийн бичиг, гишүүд, “нийт таваас есөн хүний бүрэлдэхүүнтэй”²¹² байхаар хуульчилсан бол төсөлд сонгуулийн хороодын

²⁰⁹ Б.Чимид, Сонгуульд суралцахуй (УБ, 2008), “Адмон” хэвлэл, 103 дахь тал.

²¹⁰ Мөн тэнд.

²¹¹ Мөн тэнд, 104 дэх тал.

²¹² СтХ-ийн 31 дүгээр зүйлийн 31.4, 33 дугаар зүйлийн 33.4 дэх хэсэг.

гишүүдийн тоог “таваас долоо”, “зургаагаас найм” байхаар тус тус зохицуулсан буюу тоог тодорхой тогтоогоогүй нь оновчтой эсэхэд товч дүгнэлт хийе. Хэдийгээр СТХ-ийн тоог тодорхой тогтоогоогүй зохицуулалтыг төсөлд мөн оруулсан боловч энд өмнөх хуулиуд болон эрдэмтэн, судлаачдын үзэл баримтлалыг харгалзан үзэх нь зүйтэй.

Өмнөх МУЕСТХ-ийн 15, 16, 17 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийг тус тус үзвэл аймгийн сонгуулийн хороог “долоо”, бусад хороодыг “таван” гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байхаар тодорхой зохицуулсан байна. Түүнчлэн, СТБТХ-д зааснаар СЕХ-ны бүрэлдэхүүн дарга, нарийн бичигтэйгээ нийлээд нийт 9 хүний бүрэлдэхүүнтэй²¹³ байдаг. Үүнтэй холбогдуулан өмнөх УИХ-ын болон орон нутгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулиудыг үзвэл мөн тоог тодорхой зохицуулж байжээ.

Сонгуулийн хороод нь хамтын удирдлагатай бөгөөд эрх хэмжээнийхээ асуудлыг гишүүдийн гуравны хоёроос доошгүй нь оролцсон хуралдаанаар хэлэлцэж, олонхийн саналаар шийдвэрлэдэг тул бүрэлдэхүүний тоог ийнхүү тодорхой байдлаар, сондгой тоогоор тогтоох нь зүйн хэрэг юм. Гэтэл төслийн зохицуулалтад “таваас долоо” гэснээр бүрэлдэхүүний тоо “зургаа” ч байж болохоор ойлгогдож байна.

Иймд төслийн үзэл баримтлалын хүрээнд дэвшүүлсэн гурав дахь зорилтын хүрээнд сонгуулийн хороодын бүрэлдэхүүний тоог анхааран үзэх, тодруулбал, тав эсхүл долоон гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байхаар тодорхой зохицуулах шаардлагатай.

3.2. Практикт хэрэгжих боломж

“Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн үр нөлөөг нь тооцох хэсгийг тогтоохдоо сонгон авсан зохицуулалтад хамаарах байгууллагын үйл ажиллагаа, эрх зүйн орчин, судлаачдын судалгаа, мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх, холбогдох мэргэжилтэнтэй ярилцлага хийх замаар үнэлгээ хийв.

Тус шалгуур үзүүлэлтээр сонгон авсан зохицуулалтын хүрээнд (1) Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх субъект байгаа эсэх; (2) Хуулийн төслийн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд боломж бололцоо байгаа эсэх гэсэн хоёр асуултад хариулт өгөхийг эрмэлзлээ.

30 дугаар зүйл. Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр

30.1. Нэр дэвшигч нь Үндсэн хууль болон бусад хуульд заасан Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хүрээнд үзэл баримтлалаа тодорхойлсон сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртэй байна.

30.4. Нэр дэвшигч нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай, Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай хууль, бусад хуульд нийцсэн байдал болон хэрэгжүүлэх санхүүгийн эх үүсвэрийн талаарх тооцоо, судалгааг төрийн аудитын байгууллагаар хянуулж, дүгнэлт гаргуулсан байна.

30.5. Нэр дэвшигч нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө санал авах өдрөөс 50-аас доошгүй хоногийн өмнө Төрийн аудитын дээд байгууллагад дүгнэлт гаргуулахаар хүргүүлнэ.

30.6. Төрийн аудитын дээд байгууллага нь нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөр энэ хуульд заасан шаардлагад нийцэж буй эсэх талаарх дүгнэлтийг санал авах өдрөөс 45-аас доошгүй хоногийн өмнө гаргана.

30.7. Нэр дэвшигчийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр нь энэ хуульд заасан шаардлага хангаагүй тохиолдолд зөрчлийг арилгасны үндсэн дээр дахин дүгнэлт гаргуулж, 40-өөс доошгүй хоногийн өмнө Сонгуулийн ерөнхий хороонд ирүүлнэ.

30.8. Төрийн аудитын дээд байгууллага нь нэр дэвшигчийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг түүнд хийсэн дүгнэлтийн хамт санал авах өдрөөс 40-өөс доошгүй хоногийн өмнө Сонгуулийн ерөнхий хороонд хүргүүлнэ.

1. Хэрэгжүүлэх субъект байгаа эсэх:

Төслийн 30 дугаар зүйлд зааснаар Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшигч нь Үндсэн хууль болон бусад хуульд заасан бүрэн эрхийн хүрээнд

²¹³ СТБТХ-ийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэг.

үзэл баримтлалаа тодорхойлсон сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртэй байх бөгөөд тэрхүү мөрийн хөтөлбөртөө төрийн аудитын дээд байгууллагаар дүгнэлт гаргуулна.

Төрийн аудитын дээд байгууллага гэдэг нь Төрийн аудитын тухай хууль²¹⁴ /цаашид “ТАудтХ” гэх/-ийн 6 дугаар зүйлийн 6.1 дэх хэсэгт “... Төрийн аудитын дээд байгууллага нь Үндэсний аудитын газар ... байна” гэж заасны дагуу Үндэсний аудитын газар бөгөөд төслийн 30 дугаар зүйлд заасан дүгнэлтийг Үндэсний аудитын газрын Нийцлийн аудитын газар²¹⁵ гаргадаг.

Нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөрт дүгнэлт гаргах байгууллага нь ийнхүү тодорхой боловч субъекттэй холбоотой зарим асуудал байгааг дурдах нь зүйтэй: Төслийн дээрх зохицуулалтад зааснаар нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөрийг Үндсэн хууль болон бусад хуульд нийцсэн эсэхийг Үндэсний аудитын газар шалгадаг. Гэвч ТАудтХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.1.18-д “Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрт дэвшүүлсэн зорилт, арга хэмжээ нь Монгол Улсын хөгжлийн үзэл баримтлалд нийцсэн эсэхэд болон сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх санхүүгийн эх үүсвэрт дүгнэлт гаргах” гэж Үндэсний аудитын газрын бүрэн эрхийг заажээ.

Үүнээс үзвэл, Үндсэн хуульд нийцсэн эсэх талаарх дүгнэлт гаргах эрх төрийн аудитын дээд байгууллагад олгогдоогүй, Үндсэн хуульд нийцсэн эсэхийг хянадаг байгууллага нь Үндсэн хуулийн цэц байтал Үндэсний аудитын газар энэ талаар дүгнэлт гаргаж байгаа нь чиг үүргийн хувьд эргэлзээтэй²¹⁶ болох тухай тус байгууллагын холбогдох мэргэжилтэн хэлж байлаа. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн²¹⁷ 1 дүгээр зүйлд Үндсэн хуулийн цэцийн эрх зүйн байдлыг “Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрхтэй байгууллага, Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах баталгаа мөн” гэж тодорхойлсон. Хэдийгээр нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөрт дүгнэлт гаргах нь Цэцийн харьяалан шийдвэрлэх асуудалд шууд хамааралгүй боловч Үндсэн хуульд нийцсэн эсэх “дүгнэлт”-ийг гагцхүү Үндсэн хуулийн цэц гаргадаг билээ.

Нэгэнт Үндэсний аудитын газар мөрийн хөтөлбөрт дүгнэлт гаргаж байгаа бол Үндсэн хуулиас бусад хууль, үзэл баримтлалд нийцсэн эсэхийг шалгадаг байх нь зүйтэй. Учир нь бид Үндсэн хуульд нийцсэн эсэх талаарх дүгнэлтийг гаргах нь Үндсэн хуулийн цэцийн эрх хэмжээний асуудлыг гүйцэтгэсэн мэт эргэлзээтэй байдал үүсгэхийг үгүйсгэхгүй.

Үндэсний аудитын газрын аудитортай хийсэн ярилцлагаас... 2019.01.09.

Түүнчлэн, аудитын байгууллагын чиг үүргийг нэгэнт дурдсаных, төслийн 54 дүгээр зүйлийн 54.1 дэх хэсэгт “Төрийн аудитын дээд байгууллага зардлын тайланг хүлээн авсан өдрөөс хойш 90 хоногийн дотор хянаж, дүнг нийтэд мэдээлэх ба нэг сая ба түүнээс дээш төгрөгийн хандив өгсөн хуулийн этгээдийг нийтэд зарлана” гэж заасан зохицуулалтад мөн товч дүгнэлт хийх шаардлагатай. Нэр дэвшигчдийн зардлын тайланд хийсэн хувийн аудитын байгууллагын дүгнэлтийг Үндэсний аудитын газар хянаж, нийтэд мэдээлэх зохицуулалттай.

Гэтэл СТБтХ-ийн 7 дугаар зүйлийн 7.4.8-д “Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлсэн нам, нэр дэвшигчийн авсан хандивын хэмжээ, зарцуулалтад хяналт тавих”; мөн зүйлийн 7.4.9-д “Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлсэн нам болон сонгуульд хамтарч нэр дэвшүүлсэн намуудыг төлөөлөх байгууллагын сонгуулийн зардлын сангийн тайланг хянан хэлэлцэх, дүнг нийтэд мэдээлэх” гэж

²¹⁴ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2003), №2

²¹⁵ УИХ-ын Төсвийн байнгын хорооны 2017 оны 1 дүгээр тогтоолын хавсралт “Төрийн аудитын байгууллагын зохион байгуулалтын ерөнхий бүтэц, эрхлэх асуудлын хүрээ”, https://www.audit.mn/?page_id=1455 (Сүүлд үзсэн: 2019.01.09.)

²¹⁶ Үндэсний аудитын газрын Нийцлийн аудитын газрын аудитор н.Отгонбаяртай хийсэн ярилцлага. (2019.01.09.)

²¹⁷ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1992), №3

тус тус заасан ба эдгээр бүрэн эрх СЕХ-нд хадгалагддаг.

Захиргааны ерөнхий хууль²¹⁸ /цаашид “ЗЕХ” гэх/-ийн 8 дугаар зүйлийн 8.1 дэх хэсэгт “Хуульд зааснаас бусад тохиолдолд захиргааны байгууллага хуулиар тусгайлан заасан бүрэн эрхийг бусдад шилжүүлэхийг хориглоно” гэж заасан. Үндсэн хуулийн суурь зарчмын дагуу иргэн хуулиар хориглоогүйг хийж болох, харин захиргаа нь хуульд заасныг хийх үүрэг хүлээх бөгөөд захиргааны байгууллага хуульд заасан чиг үүрэг, бүрэн эрхээ хэрэгжүүлснийхээ төлөө хариуцлагаа өөрөө хүлээнэ.²¹⁹ Тухайлбал, Засаг дарга хуульд заасан бүрэн эрхээ шилжүүлэхээр бол юуны өмнө Монгол Улсын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль болон тухайн харилцааг нарийвчилсан хуулийн зохицуулалтыг баримтлах хэрэгтэй болно гэсэн үг. Чиг үүргийг нь хуулиар тогтоосон захиргааны байгууллага өөрийн чиг үүргийг бусдад шилжүүлэх эрхгүй.²²⁰

Өөрөөр хэлбэл, төслийн 54 дүгээр зүйлийн 54.1 дэх хэсгээр СЕХ хуулиар тогтоосон санхүүгийн зардлын тайланд хяналт тавих өөрийн бүрэн эрхийг Үндэсний аудитын газарт давхардуулан олгосон нь Үндсэн хуулийн болон захиргааны эрх зүйн суурь зарчмын үүднээс зөрчилтэй байдал үүсгэхээр байна.

Мөн төслийн 42 дугаар зүйлийн 42.2-т сонгуулийн зардал нь “хандив”; “намын өөрийн хөрөнгө”; “нэр дэвшигчийн өөрийн хөрөнгө”-өөс бүрддэг болох тухай заажээ. Өөрөөр хэлбэл, сонгуулийн зардлын нэг хэсэг болох хандивыг төсвөөс бус иргэн, хуулийн этгээдийн өгсөн мөнгөн болон мөнгөн бус хандиваар бүрдүүлдэг. Харин ТАудтХ-ийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэгт “Энэ хуулийг төрийн аудитын байгууллагаас улс, орон нутгийн төсвийн орлого, зарлагын гүйцэтгэл, төсвийн байгууллага, төрийн болон орон нутгийн өмчит, тэдгээрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд, төсвөөс санхүүгийн дэмжлэг авсан төсөл, хөтөлбөрийн санхүүгийн тайлан, үйл ажиллагааны гүйцэтгэлд аудит хийж, дүгнэлт, зөвлөмж гаргахад дагаж мөрдөнө” гэж төрийн аудитын байгууллагын үйл ажиллагааны хүрээг тогтоосон байна. Тодруулбал, төрийн аудитын дээд байгууллага нь гагцхүү улсын төсөв болон түүнтэй холбогдох төсөл, тайлан, хөтөлбөр, үйл ажиллагааны гүйцэтгэлд аудит хийдэг байгууллага юм. Тийм байтал төсвийн хөрөнгөтэй хамааралгүй асуудалд хяналт тавих нь Үндэсний аудитын газрын хуулиар олгогдсон чиг үүргээс гадуурх асуудал болон үлдэж байна.

Иймд дээр дурдсан асуудлыг анхаарах, төсөлд хамаарах байгууллагуудын уялдаа холбоо, чиг үүргийг салбарын бусад хуульд нийцүүлэн сайтар судлан үзэх шаардлагатай.

2. Хуулийн төслийн зохицуулалт хэрэгжих боломжтой эсэх:

Энэ хэсэгт сонгож авсан зохицуулалтын хүрээнд тус зохицуулалт нь практикт хэрэгжих боломжтой эсэхийг шалгах шаардлагатай юм.

Төслийн 30 дугаар зүйлийн 30.5 - 30.8 дахь хэсэг хүртэлх зохицуулалтыг үзвэл, нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөрт дүгнэлт гаргах; тухайн мөрийн хөтөлбөр нь хуульд заасан шаардлага хангаагүй тохиолдолд зөрчлийг арилган дахин дүгнэлт гаргах; дүгнэлтээ СЕХ-нд хүргүүлэх зэрэг ажиллагаанд төрийн аудитын байгууллагад нийт 10 хоног олгогдсон байна. Гэтэл дурдсан бүх шаардлагатай үйл ажиллагааг гагцхүү 10 хоногийн дотор гүйцэтгэх зохицуулалт нь практикт хэрэгжих боломжтой эсэхэд асуудлын гол нь оршиж байна.

Энэ зохицуулалттай холбогдуулан УИХ-ын сонгуулийн тухай хуулийн төслийг үзвэл, мөрийн хөтөлбөрт дүгнэлт гаргахад харьцангуй их хугацааг тогтоосон байх атал Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөрт дүгнэлт гаргах, шаардлагатай тохиолдолд дахин дүгнэлт гаргах, хүргүүлэхэд нийт ердөө

²¹⁸ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2015), №28

²¹⁹ Монгол Улсын Захиргааны ерөнхий хуулийн тайлбар, Ханнс-Зайделийн сан (УБ, 2017), МУИС пресс, 87 дахь тал.

²²⁰ Мөн тэнд.

10 хоногийн хугацааг хуульчилсан нь үндэслэлгүй бөгөөд хэрэгжүүлэх субъектийн хувьд ачааллын тэнцвэргүй байдал үүсгэж мэдэхээр байна.

Үндэсний аудитын газраас одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй СтХ-ийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд санал хүргүүлж байсан ба УИХ болон Ерөнхийлөгчийн сонгуульд оролцох нам, эвсэл, нэр дэвшигч нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө СЕХ-нд бүртгүүлэх хугацаанаас 14-өөс доошгүй хоногийн өмнө төрийн аудитын байгууллагад ирүүлсэн байх тухай заалтыг оруулах саналыг тусгажээ. Учир нь аудитын олон улсын стандартаар аудит хийхэд тодорхой хугацаа шаарддаг бөгөөд сонгуульд оролцох нам, эвслүүд сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө СЕХ-нд бүртгүүлэх хугацааны өмнөх өдөр ирүүлж байгаа нь төрийн аудитын байгууллагаас аудит хийх нөхцөлийг бүрдүүлэхгүй байгаа тухай²²¹ мөн саналын үндэслэлдээ тодотгосон байна.

СтХ-д явуулж байсан санал энэ төсөл дээр мөн адил. Олон улсын стандартын дагуу аудит хийхэд дор хаяж 2 сарын хугацаа шаардагддаг бөгөөд мөрийн хөтөлбөрт 14 – 30 хоногийн дотор дүгнэлт гаргах боломжтой. Гэвч нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөрийг СЕХ-нд бүртгүүлэх хугацаанаас доод тал нь 14-өөс доошгүй хоногийн өмнө ирүүлэх тухай зохицуулсан тохиолдолд энэ хугацаанд аудитын байгууллагаас дүгнэлт гаргах бүрэн боломжтой. Мөн энэ тохиолдолд зөрчлийг арилгасны үндсэн дээр 3 хоногийн дотор буцаан хүргүүлэх зэрэг зохицуулалт шаардлагагүй болно. Харин төсөлд заасан нийт 10 хоногийн хугацаанд мөрийн хөтөлбөрт дүгнэлт гаргах боломжгүй, энэ нь практикаас зөрсөн зохицуулалт байна.

Үндэсний аудитын газрын аудитортай хийсэн ярилцлагаас... 2019.01.09.

Иймд дээр дурдсан үндэслэлийг харгалзан төрийн аудитын байгууллагаас дүгнэлт гаргах хугацааг дахин авч үзэх шаардлагатай. Төсөлд зохицуулагдсан одоогийн зохицуулалт буюу дүгнэлт гаргахад 5 хоног, дахин дүгнэлт гаргах, хүргүүлэхэд мөн 5 хоног, нийт 10 хоног байх нь нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөр зүй ёсоор хянагдахгүй байх нөхцөл байдлыг бий болгож, хэрэгжүүлэх субъектэд хэт ачаалал нэмсэн зохицуулалт болохоор байна.

3.3. Ойлгомжтой байдал

Хуулийн төслийн зохицуулалт нь хэрэгжүүлэх, хэрэглэх этгээдүүдэд ойлгомжтой байдлаар томъёологдсон эсэхийг дараах байдлаар шалгаж үзэв.

Хүснэгт 5. Хуулийн төслийн зохицуулалт ойлгомжтой эсэхийг шалгасан байдал

Д/д	Ойлгомжгүй байгаа хуулийн төслийн зохицуулалт	Тайлбар	Санал
1.	“Нэн даруй” гэсэн нэр томъёо бичигдсэн төслийн зохицуулалтууд: 6.10, 16.7.4, 17.2.3, 18.11, 18.14, 18.15, 40.17, 57.8, 67.4.1, 69.1.2, 69.5.2, 69.16, 69.17, 70.3, 72.1, 73.2	Төсөлд “нэн даруй” хэрэгжүүлэхээр заасан 16 заалт байх бөгөөд тэдгээрийг хэрхэн ойлгох нь тодорхойгүй байна. Улсын дээд шүүхийн хууль тайлбарласан тогтоолуудыг үзвэл хууль, түүний зохицуулалтаас хамаарч “нэн даруй” гэдгийг ойлгох хугацаа өөр байна. Тухайлбал, Иргэний хуульд заасан “нэн даруй” гэдгийг тухайн тохиолдолд мэдэгдэх боломжтой ердийн хугацаанд ²²² ойлгохоор байгаа бол Прокурорын /хуучин/ тухай хуульд заасан “нэн даруй” гэдгийг 24 цагийн дотор ²²³ гэж ойлгохоор байна.	Явуулах үйл ажиллагааны төрлөөс хамаарч “нэн даруй” гэсэн ойлголт нь өөр өөр байх тул хугацааг нарийвчлан зааж зохицуулах.

²²¹ Монгол Улсын Сонгуулийн тухай хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд өгөх санал, Үндэсний аудитын газар, хүснэгтийн 1 дэх мөр.

²²² Улсын Дээд Шүүхийн 2010 оны 17 дугаар тогтоол (2010.06.22.) “Иргэний хуулийн 5, 6, 7 дугаар бүлгийн зарим зүйл, заалтыг тайлбарлах тухай”, <https://www.legalinfo.mn/law/details/178?lawid=178> (Сүүлд үзсэн: 2018.12.26.)

²²³

2.	Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.4-т “Сонгогч сонгуульд оролцох эсэхээ бие даан шийдвэрлэх, саналаа чөлөөтэй илэрхийлэхэд хэн боловч албадан нөлөөлж, саад учруулахыг хориглоно.”	Хориглосон заалтыг сонгуулийн үйл ажиллагааны зарчимд оруулсан нь ойлгомжгүй байдлыг бий болгож байна.	Ойлголтыг нэг мөр болгох.
3.	Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.8-д “Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол хугацаа тоолоход Иргэний хуульд заасан зарчмыг баримтална.”	“Иргэний хуульд заасан зарчмыг баримтална” гэсэн байгаагаас үзвэл Иргэний хуульд хугацаа нь зарчим байх тухай заагаагүй байна.	Ойлголтыг нэг мөр болгох.
4.	Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.9-д “Сонгууль зохион байгуулах үйл ажиллагааны ил тод байдлыг хангах зарчим нь сонгогч саналаа нууцаар гаргахад хамаарахгүй.”	Сонгууль зохион байгуулах үйл ажиллагааны ил тод байдлыг хангах зарчимд сонгогч саналаа нууцаар гаргах эрхийг хамааруулсан байна. Энэ нь сонгох, сонгогдох эрх тусдаа байх бөгөөд сонгууль зохион байгуулах, сонгуулийн төв хорооны ил тод байдалтай хамааралгүй юм.	Сонгууль зохион байгуулах ил тод байдлыг хангах тухай ойлголтыг нэг мөр болгох.
5.	Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.12-т “Төрийн хэргийг удирдахад иргэдийг оролцуулах зорилт бүхий дүрэмтэй, улс төрийн намын дэргэд үйл ажиллагаа явуулдаггүй төрийн бус байгууллага нь сонгуулийн байгууллага, сонгуульд оролцогч бусад байгууллага, албан тушаалтан сонгуулийн хууль тогтоомжийг хэрхэн биелүүлж байгаад хяналт шинжилгээ /мониторинг/, ажиглалт хийх, сонгогчдод сонгуулийн мэдлэг олгох, эрхээ эдлэхэд нь аргачилсан туслалцаа үзүүлэх зэргээр сонгуулийг хуулийн дагуу, шударгаар явуулахад дэмжлэг үзүүлэх, сургалт зохион байгуулах эрхтэй.”	Улс төрийн намын дэргэд үйл ажиллагаа явуулдаггүй төрийн бус байгууллагын эрхийг үйл ажиллагааны зарчимд хуульчлан тусгасан нь ойлгомжгүй байдлыг үүсгэж байна.	Ойлголтыг нэг мөр болгох.
6.	Төслийн 9 дүгээр зүйлийн 9.1.15-д “энэ хуулийн 48.2-т заасан мөнгөн урамшууллын зардал;”	Төслийн 48 дугаар зүйлийн 48.2-т “Иргэн, хуулийн этгээд нь нам эсхүл нэр дэвшигчид жилд нэг удаа хандив өгч болно” гэж заасан бөгөөд мөнгөн урамшуулалд хандив орохгүй.	Хуулийн төсөлд өөрчлөлт оруулах.

7.	Төслийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1-д “Сонгуулийн ерөнхий хороо санал авах өдрөөс 70-аас доошгүй хоногийн өмнө аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хороог дарга, нарийн бичгийн дарга, таваас долоон гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байгуулж, нийтэд мэдээлнэ.”	Төслийн дээрх заалтууд нь практикт хэрэгжихэд ойлгомжгүй байдлыг бий болгох боломжтой байна. Тухайлбал, төслийн уг заалтаас үзвэл аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хороог дарга, нарийн бичгийн даргаас гадна таваас долоон гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байгуулж болохоор заасан нь сонгуулийн хороог зургаа /тэгш тоотой/-н гишүүнтэйгээр байгуулж болохоор харагдаж байна. Харин 2012 оны МУЕТХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.1-д “Сонгуулийн ерөнхий хороо санал авах өдрөөс 50-аас доошгүй хоногийн өмнө аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хороог дарга, нарийн бичгийн дарга, аймагт долоо, нийслэлд таван гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байгуулж, улсын хэмжээнд нийтэд мэдээлнэ.” гэж зааж байсан нь аливаа шийдвэр гаргах тохиолдолд санал тэнцэх эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх үүднээс сондгой тоогоор гишүүдийг бүрдүүлж байсан байх юм. Төсөлд энэхүү өмнө хэрэгжүүлж байсан хуулийн эрсдэлийг тооцсон ач холбогдолтой зохицуулалтын агуулгыг тусгаж тав эсхүл долоон гишүүнтэй байхаар зохицуулах нь зүйтэй юм.	Иймд тус зохицуулалтыг маргаан дагуулахгүй байлгах үүднээс “таваас долоон гишүүнтэй” гэснийг “тав эсхүл долоо” гэж өөрчлөн найруулах.
8.	Төслийн 18 дугаар зүйлийн 18.10-т “Сонгуулийн хорооны дарга, нарийн бичгийн дарга, гишүүн хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас сонгуулийн хорооны үйл ажиллагаа болон хуралдаанд оролцох боломжгүй болсон бол энэ тухайгаа бичгээр болон бусад хэлбэрээр урьдчилан мэдэгдэх үүрэгтэй.”	Урьдчилан мэдэгдэх хугацаа тодорхойгүй байна.	Урьдчилан мэдэгдэх хугацааг тодорхой болгох.
9.	Төслийн 19 дүгээр зүйлийн 19.1-д “Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг иргэний улсын бүртгэлийн мэдээллийн улсын сан дахь сонгогчийн бүртгэлд үндэслэн үйлдэх бөгөөд түүнийг нягтлан шалгах, давхардлыг арилгах, сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдээгүй сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг бүртгэх, сонгогчдийн нэрсийн жагсаалт болон сонгогч шилжих, түүнтэй холбоотой гомдол шийдвэрлэх зэрэг ажлыг улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага улсын хэмжээнд зохион байгуулж, нэгдсэн удирдлагаар хангана.”	Бүлэг болоод зүйлийн гарчигт “Сонгогчдын нэрийн жагсаалт” гэж бичигдсэн байхад зүйлийн доторх хэсэгт “сонгогчдын нэрийн жагсаалт”, “сонгогчдын нэрсийн жагсаалт” гэсэн хоёр янзаар бичигдсэн байна.	Тус нэр томьёог нэг мөр болгох.

10.	Төслийн 20 дугаар зүйлийн 20.10-т “Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага нягтлан шалгасан гадаад улсад байгаа сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг салбар комисст цахим хэлбэрээр буцаан илгээх бөгөөд уг жагсаалтыг салбар комисс гадаад улсад санал авах өдрөөс тавас доошгүй хоногийн өмнө өөрийн байранд ил тавих, цахим хуудаст байршуулах зэргээр сонгогчдод чөлөөтэй танилцах бололцоо олгоно.”	Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага нягтлан шалгасан гадаад улсад байгаа сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг салбар комисст цахим хэлбэрээр хэд хоногийн дотор буцаан илгээхийг тодорхой заагаагүй байгаа нь уг үйл ажиллагаанаас аливаа маргаан үүссэн тохиолдолд аль байгууллагын буруутай үйл ажиллагаанаас үүссэн нь тогтоогдохооргүй байна.	Гадаад улсад байгаа сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг салбар комисст цахим хэлбэрээр буцаан илгээх хугацааг тодорхой болгох.
11.	Төслийн 21 дүгээр зүйлийн 21.1-д “Сонгогч өөрийн болон өөрийн гэр бүлийн аль нэг гишүүний нэр сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдээгүй буюу буруу бүртгэгдсэн, сонгогчийн шилжилт хөдөлгөөнтэй холбоотой асуудлаарх гомдлоо улсын бүртгэлийн холбогдох байгууллагад санал авах өдрөөс арван дөрвөөс доошгүй хоногийн өмнө бичгээр гаргана.”	Аливаа шалтгааны улмаас санал авах өдрөөс 14 хоногийн өмнө гомдол гаргаж чадаагүй сонгогчийн тухайд сонгох эрх нь зөрчигдөхөөр харагдаж байна. Тухайлбал, хуулийн төслийн 21.1-д заасан үндэслэлээр гомдол гаргах иргэн санал авах өдрөөс 10 хоногийн өмнө энэ тухай мэдсэн тохиолдолд гомдол гаргах эрхгүй болох бөгөөд цаашилбал сонгох эрхээ эдлэх боломжгүй болж байна. ²²⁴	Гомдол гаргах хугацаа боломжит хугацаа мөн эсэхийг дахин нягтлах.
12.	Төслийн 30 дугаар зүйлийн 30.7-д “Нэр дэвшигчийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр нь энэ хуульд заасан шаардлага хангаагүй тохиолдолд зөрчлийг арилгасны үндсэн дээр дахин дүгнэлт гаргуулж, 40-өөс доошгүй хоногийн өмнө Сонгуулийн ерөнхий хороонд ирүүлнэ.”	Төслийн 30 дугаар зүйлийн 30.5-30.8 дахь хэсэгт харилцан уялдаа бүхий зохицуулалтыг тусгасан байхад төслийн 30.7 дахь хэсэгт “... санал авах өдрөөс ...” гэснийг орхигдуулсан байна.	Үүнийг нэмж тусгах.
13.	Төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.3-т “Төрийн улс төрийн албан хаагч сонгуулийн сурталчилгаанд оролцож болно.”	Төслийн 40 дүгээр зүйлд “Хууль бус сурталчилгааг хориглох” тухай зохицуулалтуудыг тусгасан харин төслийн 40.3-т “Төрийн улс төрийн албан хаагч сонгуулийн сурталчилгаанд оролцож болно” гэж заасан бөгөөд хориглосон заалтын хэсэгт “болно” гэсэн зохицуулалтыг тусгасан нь төслийн бусад заалтуудын уялдаа холбоо, утга найруулгыг алдагдуулж ойлгомжгүй байдлыг бий болгож байна.	Энэхүү зохицуулалтыг зохих хэсэгт нь тусгах.

²²⁴ Энэ талаар 2017 оны 6 дугаар сарын 26-ны өдөр болон 7 дугаар сарын 7-ны өдөр зохион байгуулагдсан Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийг сонгох сонгуулийн талаар ЕАБХАБ-ын АИХЭГ-аас томилогдсон Сонгууль ажиглах хязгаарлагдмал хорооны эцсийн тайлангийн 11 дэх талд “Сонгогчийн нэрийн жагсаалтыг сумын засаг захиргааны байранд хадгалах тохиолдлууд гарсан бөгөөд энэ нь сумын төвөөс алслагдмал суудаг орон нутгийн сонгогчдод мэдээллээ шалгахад нь хүндрэлтэй байлаа.” гэж дурджээ.
<https://www.osce.org/odihr/elections/mongolia/352876?download=true> (Сүүлд үзсэн: 2019.01.02).

14.	“Итгэмжлэгдсэн ажилтан”-тай холбогдох төслийн зохицуулалтууд: 19.10; 19.11; 19.12; 20.7; 21.2, 21.4; 22.5, 22.6; 59.2; 61.1.5, 61.4; 69.10	Төслийн 19 дүгээр зүйлийн 19.10 дахь хэсэгт “Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын итгэмжилсэн ажилтан /цаашид “итгэмжлэгдсэн ажилтан” гэх/ нь сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг хүргүүлсэн өдрөөс эхлэн сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг хариуцан хэсгийн хорооны дэргэд ажиллана” хэмээн Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын итгэмжилсэн ажилтныг төслийн бусад хэсэгт “итгэмжлэгдсэн ажилтан” гэх томьёоллоор оруулахаар хуульчилсан атал цаашид энэхүү товчилсон хувилбараар бичигдээгүй, олон янзаар буюу “улсын бүртгэлийн итгэмжлэгдсэн ажилтан”; “иргэний бүртгэлийн байгууллагын итгэмжлэгдсэн ажилтан”; “иргэний бүртгэлийн итгэмжлэгдсэн ажилтан” гэх зэргээр ялгаатай томьёолсон нь ойлгомжгүй байдал үүсгэж байна.	Тус нэр томьёог нэг мөр болгож, хоёрдмол утгагүй байхаар томьёолох.
15.	Төслийн 63 дугаар зүйлийн 63.17-д “Энэ хуулийн 63.2-т заасныг зөрчсөн иргэн, холбогдох бусад этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг арав дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл 14 хоногийн хугацаагаар баривчлах захиргааны шийтгэл ногдуулна.”	Төслийн уг заалтад “... 14 хоногийн хугацаагаар баривчлах захиргааны шийтгэл ногдуулна” гэж заасан нь Зөрчлийн тухай хуулийн 3.3 дугаар зүйлийн 1.1-д “баривчлах шийтгэл” гэж зааснаас өөрөөр ойлгогдохоор байна. Өөрөөр хэлбэл, төсөлд “захиргааны шийтгэл” гэж заасан нь захиргаанаас баривчлах шийтгэл оногдуулах мэтээр ойлгогдож байна.	Иймд төслийн уг заалтад “баривчлах захиргааны шийтгэл” гэж заасныг “баривчлах шийтгэл” гэж өөрчлөн найруулах.
16.	Төслийн 66 дугаар зүйлийн 66.2-т “Ажиглагч дараах эрх эдэлнэ: 66.2.2.санал авах, үйл ажиллагааг ажиглах”	Төсөлд дэх ажиглагчийн эдлэх эрхийг заасан зохицуулалт болох 66 дугаар зүйлийн 66.2 дахь хэсгийн 66.2.2-т “санал авах, үйл ажиллагааг ажиглах” хэмээн хооронд таслал тавьснаар ажиглагч нь үйл ажиллагааг ажиглахаас гадна санал авах эрхтэй мэтээр ойлгогдож байна.	Хоёрдмол ойлголтыг залруулах үүднээс холбоо үгийн дундах таслалыг арилгах.

Түүнчлэн, энэхүү шалгах хэрэгслийн дагуу хуулийн төслийг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд заасан хууль тогтоомжийн төслийн эх бичвэрийн агуулгад тавих нийтлэг шаардлага, 30 дугаар зүйлд заасан төслийн хэл зүй, найруулгад тавих нийтлэг шаардлагад нийцүүлэн боловсруулсан эсэхийг дараах байдлаар шалгасан.

Хүснэгт 6. Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29, 30 дугаар зүйлд заасан шаардлагад нийцүүлэн боловсруулсан эсэх

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд заасан Хуулийн төслийн эх бичвэрийн агуулгад тавих нийтлэг шаардлага	
Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн зохицуулалт	Хуулийн төслийн зохицуулалтад үнэлгээ хийсэн байдал

29.1.1.Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцсэн, бусад хууль, үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай уялдсан байх	– Төслийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.7-д “арван найм, дөчин таван нас хүрсэн” гэж тухайн иргэний төрсөн он, сар, өдрөөс тоолоход сонгуулийн санал авах өдөр буюу түүнээс өмнө тухайн насанд хүрсэн байхыг ойлгохоор тусгажээ. Энэхүү ойлголт нь хоёр өөр субъектийн талаар тодорхойлж байгаа тул тусад нь зохицуулах шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл, сонгох эрх бүхий иргэний тухайд санал авах өдөр буюу түүнээс өмнө хуульд заасан насанд хүрсэн байх зохицуулалт нь хүнийг сонгох эрхээ эдлэх боломжоор хангасан хуулийн төслийн зорилгод нийцсэн зохицуулалт болсон бол нэр дэвшиж буй иргэний тухайд “дөчин таван нас хүрсэн” байх тухай зохицуулалт нь сонгуулийн санал авах өдөр буюу түүнээс өмнө тухайн насанд хүрсэн байхыг ойлгохоор заажээ. Үүнээс үзвэл, сонгуулийн санал авах өдөр 45 нас хүрсэн байхад хангалттай, түүнээс өмнө 44 настай байж болно гэж ойлгогдохоор байна. Гэтэл Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Гучдугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар “дөчин таван нас хүрсэн” иргэн Ерөнхийлөгчид сонгогдох эрхтэй болдог. Мөн төслийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.3-т “нэр дэвшигч” гэж дөчин таван нас хүрсэн...” гэж, 5 дугаар зүйлийн 5.4-т “Дөчин таван нас хүрсэн ... иргэн Монгол Улсын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох эрхтэй” гэж тус тус заасан. Өөрөөр хэлбэл, Ерөнхийлөгчийн сонгуульд оролцогч иргэний сонгогдох эрх тухайн насанд хүрснээр бий болох учиртай. Энэ утгаараа тус заалт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн заалт болон төслийн заалтад нийцэж байгаа эсэх нь учир дутагдалтай байна. – Төслийн 57 дугаар зүйлийн 57.1-д “Сонгогчийн саналыг Улаанбаатарын цагаар санал авах өдрийн 07:00 цагаас 20:00²²⁵ цаг хүртэл хугацаанд санал авах байранд авна.” гэж харин төслийн 58 дугаар зүйлийн 58.1-д “Гадаад улсад байгаа сонгогчдын саналыг Сонгуулийн ерөнхий хорооноос тогтоосон санал авах өдөр, тухайн улсын орон нутгийн цагаар 07.00 цагаас 22.00 цаг хүртэл хугацаанд салбар комиссын тогтоосон санал авах байранд авна.” гэж тус тус заасан нь сонгогчдын сонгох эрхээ эдлэх боломжид ялгавартай хандаж байгаа мэт ойлгогдож байна. Өөрөөр хэлбэл, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Ардчилсан ёс, шударга ёс, эрх чөлөө, тэгш байдал, үндэсний эв нэгдлийг хангах, хууль дээдлэх нь төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим мөн.” гэж заасан тэгш байдлын зарчмыг алдагдуулсан гэж үзэж болохоор байна. Иймд энэхүү ялгавартайгаар тогтоож өгсөн хугацааг ижил тогтоож өгөх нь зүйтэй юм.
--	---

²²⁵ СЕХ-оос ирүүлсэн урьд онуудад явуулж байсан Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн ирцийн мэдээллээс үзэхэд 2013 оны тухайд ирцийн мэдээг 11.00, 15.00, 19.00, 22.00 цагаас дөрвөн удаа гаргаж байсан бөгөөд 19.00 цагийн байдлаар ирц улсын хэмжээнд 1,073,118 иргэн санал өгсөн буюу 57.73 хувьтай байсан бол үүнээс 4 цагийн дараа буюу 22.00 цагийн байдлаар 1.234.999 иргэн санал өгсөн буюу 66.46 хувьтай болсон байна. Үүнээс харахад 19.00-22.00 цаг хүртэл 161.881 иргэн буюу 8.73 хувиар санал өгсөн иргэний тоо нэмэгдсэн байна. Харин 2017 оны тухайд ирцийн мэдээг 12.00, 17.00, 22.00 цагаас гурван удаа гаргаж байсан бөгөөд 17.00 цагийн байдлаар ирц улсын хэмжээнд 762.703 иргэн санал өгсөн буюу 38.44 хувьтай байсан бол үүнээс 6 цагийн дараа буюу 22.00 цагийн байдлаар 1.199.084 иргэн санал өгсөн буюу 60.41 хувьтай болсон байна. Үүнээс харахад 17.00-22.00 цаг хүртэл 436.381 иргэн буюу 21.97 хувиар санал өгсөн иргэний тоо нэмэгдсэн байна. Сонгуулийн ирцийн талаар цаг тутмын мэдээлэл байхгүй учраас 20.00 цаг хүртэл ирц ямар байдаг, 20.00-22.00 цагийн хооронд ирц ямар байдаг талаар бодитой тооцон гаргахад хүндрэлтэй байна. Гэсэн хэдий ч дээрх хоёр сонгуулийн 17.00-22.00 цаг, 19.00-22.00 цагийн хоорондох 4-6 цагийн ирцийн мэдээг дундажлан хувааж үзвэл 2013 онд 19.00-22.00 цагийн хооронд цагт дунджаар 40.470 иргэн буюу 2.1 хувиар, 2017 онд 17.00-22.00 цагийн хооронд цагт дунджаар 72.730 иргэн буюу 3.66 хувиар ирц өссөн дүнтэй байжээ. Энэ нь мэдээж хэлбэлзэлтэй дүн юм. Хуулийн төсөлд санал авах цагийг 2 цагийн өмнө дуусгахаар зохицуулсан нь сонгуулийн ирц хүрэхгүй байх эрсдэлийг үүсгэж болзошгүй юм.

29.1.2.Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцаанд хамаарах асуудлыг бүрэн тусгасан байх	МҮЕСТХ-ийн төсөлд сонгуулийн анхан шатны санал хураалтын үед сонгуулийн сурталчилгааг зохион байгуулж явуулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулж өгсөн байна. Харин сонгуулийн хоёр дахь санал хураалт болох тохиолдолд сонгуулийн сурталчилгааг хэрхэн явуулах талаар зохицуулалтыг тусгаагүй байна. ²²⁶
29.1.3.Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцааны хүрээнээс хальсан асуудлыг тусгахгүй байх	Төсөлд зохицуулах харилцаа, хүрээнээс хальсан зүйл тусгасан нь судалгаагаар тогтоогдоогүй.
29.1.4.Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцаанд үл хамаарах хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах буюу хүчингүй болсонд тооцох тухай заалт тусгахгүй байх	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
29.1.5Зүйл, хэсэг, заалт нь хоорондоо зөрчилгүй байх	Төслийн зүйл, хэсэг, заалт нь хоорондоо зөрчилдөж болзошгүй хэд хэдэн тохиолдол илэрсэн бөгөөд энэ талаар харилцан уялдаа хэсэгт дэлгэрэнгүй бичигдсэн болно.
29.1.6.Хэм хэмжээ тогтоогоогүй, тунхагласан шинжтэй буюу нэг удаа хэрэгжүүлэх заалт тусгахгүй байх	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
29.1.7. Бусад хуулийн заалтыг давхардуулан заахгүйгээр шаардлагатай бол түүнийг эш татах, энэ тохиолдолд эшлэлийг тодорхой хийж, хуулийн нэр болон хэвлэн нийтэлсэн албан ёсны эх сурвалжийг бүрэн гүйцэд заасан байх	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
29.1.8.Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцаа, хуулийн үйлчлэх хүрээ, эрх зүйн харилцаанд оролцогч хүн, хуулийн этгээдийн эрх, үүрэг, зохицуулалтад удирдлага болгох, харгалзан үзэх нөхцөл байдал, нийтийн эрх зүйн этгээдийн чиг үүрэг, эрх хэмжээ, тэдгээрийг биелүүлэх журам	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.

²²⁶ Энэ талаар 2017 оны 6 дугаар сарын 26-ны өдөр болон 7 дугаар сарын 7-ны өдөр зохион байгуулагдсан Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийг сонгох сонгуулийн талаар ЕАБХАБ-ын АИХЭГ-аас томилогдсон Сонгууль ажиглах хязгаарлагдмал хорооны эцсийн тайлангийн 14 дэх талд "СТХ-иар зөвхөн сонгуулийн анхан шатны санал хураалтын үед сонгуулийн сурталчилгааг зохион байгуулж явуулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулж өгсөн байна. Харин сонгуулийн хоёр дахь санал хураалтын үеэрх сонгуулийн сурталчилгааны тухайд хуулийн хийдэл байгаа нь ажиглагдав." гэж дурджээ. <https://www.osce.org/odihr/elections/mongolia/352876?download=true> (Сүүлд үзсэн: 2019.01.02).

29.1.9.Шаардлагатай тохиолдолд эрх зүйн хэм хэмжээ зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын төрөл, хэмжээ, хуулийн хүчин төгөлдөр болох хугацаа, хууль буцаан хэрэглэх тухай заалт, хуулийг дагаж мөрдөх журмын зохицуулалт, бусад хуулийн зүйл, заалтыг хүчингүй болсонд тооцох, хасах заалт	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
29.1.10.Шаардлагатай тохиолдолд бусад хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах болон хууль хүчингүй болсонд тооцох тухай дагалдах хуулийн төслийг боловсруулсан байх	Бусад хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хууль хүчингүй болсонд тооцох тухай дагалдах хуулийн төслийг боловсруулаагүй байна.
29.1.11.Хуулийн төсөл нь хуулийн зорилго гэсэн зүйлтэй байж болох бөгөөд зорилгод тус хуулиар хангахаар зорьж байгаа иргэний үндсэн эрх, бэхжүүлэх үндсэн зарчим, хүрэх үр дүнг тусгана.	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 30 дугаар зүйлд заасан Хуулийн төслийн хэл зүй, найруулгад тавих нийтлэг шаардлага	
30.1.1.Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хуульд хэрэглэсэн нэр томъёог хэрэглэх;	Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хуульд хэрэглэсэн нэр томъёог хэрэглэх талаар харилцан уялдаа хэсэгт дэлгэрэнгүй бичигдсэн болно.
30.1.2.Нэг нэр томъёогоор өөр өөр ойлголтыг илэрхийлэхгүй байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.

30.1.3. Үг хэллэгийг монгол хэл бичгийн дүрэмд нийцүүлэн хоёрдмол утгагүй товч, тодорхой, ойлгоход хялбараар бичих;	- Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.7-д "Сонгуулийн хугацааг хугацааг санал авах өдөртэй уялдуулан жил, сар, хоног, цаг, минутаар тоолно." гэж заасны "хугацааг" гэж давхардаж бичигдсэн тул хасах; - Төслийн 6.10-т Сонгууль зохион байгуулах, түүний бэлтгэл ажилтай холбогдуулан нийтээр дагаж мөрдөхөөр гаргасан шийдвэрийг гаргасан этгээд нь нэн даруй хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, цахим хуудсаар нийтэд албан ёсоор мэдээлнэ гэж заасны мөрдөх "өөр гаргасан" гэж давхардаж бичигдсэн тул хасах. - Төслийн 4 дүгээр зүйлийн 4.5.1 болон төслийн 74 дүгээр зүйлийн 74.5-д "...бүрт..." гэснийг "... бүрд ..." гэж; - Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.13-т "... 6.12-д ..." гэснийг "... 6.12-т ..." гэж; - Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.14-т "... 6.4-д ..." гэснийг "... 6.4-т ..." гэж; - Төслийн 8 дугаар зүйлийн 8.7-д "... шийдвэр гарсаны дараа ..." гэж заасны "гарсаны" гэснийг Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь бичигт зааснаар "гарсны" гэж; - Төслийн 9 дүгээр зүйлийн 9.1.3, 9.2.1 болон 9.8 дахь хэсэгт "... програм хангамж ..." гэж заасны "програм" гэснийг Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь бичигт зааснаар "... программ ..." гэж; - Төслийн 11 дүгээр зүйлийн 11.2-т "... 11.1-т ..." гэснийг "... 11.1-д ..." гэж; - Төслийн 18 дугаар зүйлийн 18.1-д "... бүрэлдэхүүний олонхийн саналаар ..." гэж заасны "олонхийн" гэснийг Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь бичигт зааснаар "олонхын" гэж; - Төслийн 28 дугаар зүйлийн 28.1-д "... сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө сурталчилах ..." гэж заасны "сурталчилах" гэснийг Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь бичигт зааснаар "сурталчлах" гэж; - Төслийн 19 дүгээр зүйлийн 19.1, 19.21, 19.23 болон төслийн 21 дүгээр зүйлийн 21.6, 21.7, 21.8-д "...сонгогчдийн..." гэж заасныг Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь бичигт зааснаар "сонгогчдын" гэж; - Төслийн 19 дүгээр зүйлийн 19.3-т "...сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчдийн..." гэж заасны "Иргэдийн" гэснийг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавин есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт "иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал" гэж заасантай нийцүүлж "иргэдийн" гэж; - Төслийн 22 дугаар зүйлийн 22.8-д "... 22.5-т ..." гэснийг "... 22.5-д ..." гэж; - Төслийн 23 дугаар зүйлийн 23.3.3-т "эрүүгийн хариуцлага хүлээлгээгүй байх" гэж заасны "хүлээлгээгүй" гэснийг "хүлээгээгүй" гэж; - Төслийн 25 дугаар зүйлийн 25.2.4-т "... 23.3-д ..." гэснийг "... 23.3-т ..." гэж; - Төслийн 31 дүгээр зүйлийн 31.6 болон 31.7-д "... 31.4-д ..." гэснийг "... 31.4-т ..." гэж; - Төслийн 37 дугаар зүйлийн 37.3-т "... 37.1-т ..." гэснийг "...37.1-д ..." гэж; - Төслийн 38 дугаар зүйлийн 38.11-д "... 38.10-д ..." гэснийг "... 38.10-т ..." гэж; - Төслийн 38 дугаар зүйлийн 38.22-т "... цуцлана." гэснийг "... цуцална" гэж; - Төслийн 39 дүгээр зүйлийн 39.5 болон 39.6-д "... 39.4-д ..." гэснийг "... 39.4-т ..." гэж; - Төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.12-т "... 40.11-т ..." гэснийг "... 40.11-д ..." гэж; - Төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.14-т "...хяналт тавиж ..." гэж заасны "тавиж" гэснийг "тавьж" гэж; - Төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.14-т "... 40.9-т ..." гэснийг "... 40.9-д ..." гэж; - Төслийн 53 дугаар зүйлийн 53.6-д "... 53.3-д ..." гэснийг "... 53.3-т ..." гэж; - Төслийн 54 дүгээр зүйлийн 54.3-т "... 30.4-д ..." гэснийг "... 30.4-т ..." гэж; - Төслийн 54 дүгээр зүйлийн 54.4-т "... 54.1-т ..." гэснийг "... 54.1-д ..." гэж; - Төслийн 59 дүгээр зүйлийн 59.3 болон 59.4-т "... 59.1.1-т ..." гэснийг "... 59.1.1-д ..." гэж; - Төслийн 59 дүгээр зүйлийн 59.14-т "... 59.9-т ..." гэснийг "... 59.9-д ..." гэж; - Төслийн 59 дүгээр зүйлийн 59.15-д "... 59.4-д ..." гэснийг "... 59.4-т ..." гэж; - Төслийн 61 дүгээр зүйлийн 61.14-т "... 61.12-д ..." гэснийг "... 61.12-т ..." гэж; - Төслийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1 болон 69.1.1-д "... доор дурдсан ажиллагааг гүйцэтгэнэ." гэж заасны "доор" гэснийг "дор" гэж; - Төслийн 71 дүгээр зүйлийн 71.6-д "... 71.2-д ..." гэснийг "... 71.2-т ..." гэж; - Төслийн 77 дугаар зүйлийн 77.1-д "... 4.2.3-д ..." гэснийг "... 4.2.3-т ..." гэж; - Төслийн 79 дүгээр зүйлийн 79.1-д "... харъяалал ..." гэснийг "... харьяалал ..." гэж тус тус өөрчлөх.
--	---

30.1.4.Хүч оруулсан нэр томьёо хэрэглэхгүй байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
30.1.5.Жинхэнэ нэрийг ганц тоон дээр хэрэглэх.	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.

3.4. Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал

Тус шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслөөс үр нөлөөг нь тооцох хэсгээ тогтоохдоо хуулийн төслийг хэрэгжүүлэгч субъектээс анкетын судалгаа авах нь үр дүн багатай гэж үзсэний үндсэн дээр бусад арга хэрэгслүүд болох төсөлд санал авах, эрдэмтэн, судлаачдын бүтээл, илтгэлийн эмхэтгэл, цахим хуудас дахь мэдээлэл, шүүхийн практик зэргийг судлах замаар шалгасан.

Энэ хэсэгт одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй СтХ дахь сонгуулийн байгууллагын шийдвэр, үйл ажиллагаа /үйлдэл, эс үйлдэхүй/-ны улмаас эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн гэж үзсэн аливаа этгээд нь шүүхэд хандан нэхэмжлэл гаргах эрхтэй тухай заалтыг төсөлд хассан нь иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, ашиг сонирхлыг хөндөх эсэхэд дүгнэлт хийх зорилгоор доорх зохицуулалтыг сонгож авав.

79 дүгээр зүйл.Сонгуулийн хууль тогтоомж зөрчсөн тухай гомдол, маргааныг шийдвэрлэх харьяалал
79.1.Энэ хуульд заасан зөрчлийг Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд заасан харьяалал, журмын дагуу хянан шийдвэрлэнэ.
79.2.Сонгуулийн гомдол, маргааныг хянан шийдвэрлэж байгаа эрх бүхий этгээд тухайн гомдол, маргааны онцлог байдлыг харгалзан тухайн сонгуулийн жилд багтаан шийдвэрлэнэ.
79.4.Сонгуулийн хороод нь шатлан захирагдах зарчмаар ажиллах бөгөөд сум, дүүргийн сонгуулийн хорооны шийдвэрт холбогдуулан аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хороонд, аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хорооны шийдвэрт холбогдуулан Сонгуулийн ерөнхий хороонд тус тус гомдол гаргана.
79.5.Хуульд заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд гаргасан Сонгуулийн ерөнхий хорооны шийдвэрт холбогдуулан Үндсэн хуулийн цэцэд өргөдөл, мэдээлэл гаргана.
79.6.Сонгуулийн хороодын шийдвэр гарснаас хойш 7 хоногийн дотор өргөдөл, гомдол гаргах бөгөөд хугацаа хэтэрсэн гомдлыг хүлээн авахгүй.

Төслийн 79 дүгээр зүйлд хууль зөрчсөн тухай гомдол, маргааныг хянан шийдвэрлэх харьяаллыг заасан бөгөөд одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй СтХ-с ялгаатай нь шүүхэд маргаан хянан шийдвэрлэх зохицуулалтыг хассан байна. СтХ-ийн Арван тавдугаар бүлэгт “Маргаан шийдвэрлэх” гээд өргөдөл, нэхэмжлэл гаргах, зөрчил шийдвэрлэх ажиллагаа зэргийг тус тусад нь нарийвчлан зохицуулсан.

СтХ-ийн 111 дүгээр зүйлийн 111.5 дахь хэсэгт “Улсын Их Хурлын сонгуулийн талаар Ерөнхийлөгчид өргөн мэдүүлсэн болон Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн талаар Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн сонгуулийн төв байгууллагын шийдвэр Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх маргааныг Үндсэн хуулийн цэц хянан шийдвэрлэнэ” гэж; мөн хуулийн 115 дугаар зүйлийн 115.2 дахь хэсэгт “Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчийн сонгуультай холбогдуулан сонгуулийн төв байгууллагад холбогдох энэ хуулийн 111.5-д зааснаас бусад эрх зүйн маргааныг захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх анхан шатны журмаар, Улсын дээд шүүх давж заалдах журмаар хянан шийдвэрлэнэ” гэж тус тус заасан.

Гэтэл төслийн 79 дүгээр зүйлийн 79.4 болон 79.5 дахь хэсгийг үзвэл сонгуулийн хороодын шийдвэр, үйл ажиллагаанд тухайн байгууллагын дээд шатны байгууллагад гомдол гаргах, харин СЕХ-ны шийдвэрт холбогдуулан гагцхүү Үндсэн хуулийн цэцэд гомдол гаргахаар заасан нь иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, ашиг сонирхлыг хөндөж байна.

Үндсэн хуулийн цэцээс 2005 онд “Сонгуулийн ерөнхий хороо хуульд зааснаар ард нийтийн санал асуулга, Улсын Их Хурал, түүний гишүүний ба Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг улсын хэмжээнд зохион байгуулах үндсэн чиг үүрэгтэй байгууллага бөгөөд Үндсэн хуульд заасан иргэдийн сонгох, сонгогдох эрхийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон асуудлаар шийдвэр гаргадаг байна. Дэлхийн ардчилсан улсуудын Үндсэн хуулийн заалтаас үзэхэд энэ төрлийн маргааныг Үндсэн хуулийн шүүхтэй улсад Үндсэн хуулийн шүүх, Үндсэн хуулийн шүүхгүй улсад Дээд шүүх нь хянан шийдвэрлэдэг жишиг тогтсон байна. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2-т Сонгуулийн төв байгууллагын шийдвэр Үндсэн хууль зөрчсөн бол Үндсэн хуулийн цэц хянан шийдвэрлэхээр заажээ. Гэтэл Сонгуулийн ерөнхий хорооны шийдвэр хуульд нийцээгүй тохиолдолд Захиргааны хэргийн шүүх хянан шийдвэрлэж байхаар Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар хуульчилсан нь Үндсэн хуулиар Үндсэн хуулийн цэцэд тусгайлан олгосон эрх хэмжээнд халдсан байна”²²⁷ гэсэн агуулга бүхий дүгнэлт гаргаж, УИХ хүлээн авснаар сонгуулийн эрх зүйн маргаан Захиргааны хэргийн шүүхийн хяналтаас гарсан.

Мөн 2005 онд шинэчлэн найруулсан УИХ-ын сонгуулийн тухай хуульд СЕХ-нд холбогдох Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөрчсөн талаарх маргааныг ерөнхий харьяаллаар иргэний шүүх шийдвэрлэж байхаар хуульчилсныг Үндсэн хууль зөрчөөгүй гэж Цэц дүгнэсэн байдаг²²⁸. СЕХ нь захиргааны байгууллага тул нэг талаас захиргааны байгууллага, нөгөө талаас иргэн, хуулийн этгээд буюу харьцангуй тэгш бус субъектүүдийн хооронд харилцаа үүсэх бөгөөд тийнхүү үүссэн маргааны харьяалал аль шүүхэд байх нь оновчтой талаар дүгнэлт хийх шаардлага урган гарна. Иргэний хэргийн шүүхэд талууд нэхэмжлэлийн үндэслэл болсон нотлох баримтаа өөрсдөө бүрдүүлж өгдөг байхад захиргааны хэргийн шүүх нь дагнасан шүүх болохын хувьд “шүүх нотлох зарчим”²²⁹-ын хүрээнд нотлох баримт цуглуулах үүргийг гүйцэтгэдэг.

Захиргааны үйл ажиллагааны материаллаг болон процессын хуулийг 2015, 2016 онуудад тус тус баталснаар иргэн, хуулийн этгээдээс захиргааны байгууллагын хууль бус үйл ажиллагааны улмаас зөрчигдсөн, эсхүл зөрчигдөж болзошгүй эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлоо хамгаалуулахаар, түүнчлэн, нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөх эрх бүхий этгээд, хуульд заасан бол захиргааны байгууллага тус тус Захиргааны хэргийн шүүхэд нэхэмжлэл гаргаж шийдвэрлүүлэх боломжтой болсон. Эдгээр шинэ хуулийн гол үзэл баримтлалын хүрээнд маргааны онцлогт тохирсон хянан шийдвэрлэх ажиллагааг Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх анхан шатны журмаар шийдвэрлэх болж, үүнийг Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль²³⁰ /цаашид “ЗХШХШТХ” гэх/-ийн 112 дугаар зүйлийн 112.1.3 дахь заалтад “Тусгай журмаар шийдвэрлэх маргаан” нэртэйгээр журамласан билээ.

Учир нь сонгуулийн хууль тогтоомж нь нийтийн эрх зүйн эх сурвалж мөн бөгөөд Үндсэн хуулийн шинжтэй зөрчил, маргаан үүссэн бол Үндсэн хуулийн шүүх буюу цэц шийдэх ёстой. Хэрвээ ердийн хуулийн буюу сонгуулийн хуулийн маргаан үүссэн бол захиргааны хэргийн шүүх шийдвэрлэх²³¹ ёстой.

Шүүхийн шийдвэрийн цахим сангаас СтХ болон ЗХШХШТХ-ийн холбогдох зохицуулалт хэрэгжиж эхэлснээс хойш өнөөдрийг хүртэлх 3 жилийн хугацаанд

²²⁷ МУҮХЦ-ийн 2005 оны 2 дугаар дүгнэлт “Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим заалт үндсэн хуулийн холбогдох заалтуудыг зөрчсөн эсэх тухай маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай”, <https://www.legalinfo.mn/law/details/997?lawid=997>

²²⁸ Э.Лхагвасүрэн “Хариуцлагын механизмыг сонгуулийн хуулинд нарийн тусгах хэрэгтэй” (2014.12.22), <http://vip76.mn/content/28836> (Сүүлд үзсэн: 2019.01.11.)

²²⁹ ЗХШХШТХ-ийн 7 дугаар зүйлд “Шүүх нотлох зарчим”-ыг хуульчилсан.

²³⁰ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2016), №9

²³¹ Д.Ганзориг “Үндсэн хуулийн зөрчил үү, энгийн хуулийнх уу гэдгээс хамаарч маргааныг шийдэх учиртай” (2014.12.26), <http://vip76.mn/content/28970> (Сүүлд үзсэн: 2019.01.11.)

шийдвэрлэсэн Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийг шүүж үзвэл Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 95 шийдвэр²³²; Улсын дээд шүүхийн 59²³³ шийдвэр байна. Захиргааны хэргийн шүүх нь сонгуулийн эрх зүйн маргааныг харьяалан шийдвэрлэх нь Сонгуулийн тухай хуулийн үзэл баримтлал, иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд нийцэх тухай дээрх үндэслэлүүдийг баталгаажуулах үүднээс шүүхийн шийдвэрийн цахим сангаас ач холбогдол бүхий 2 шийдвэрийг сонгон авч, дүгнэлт хийлээ.

Тохиолдол 1.

Нэхэмжлэгч: Н.Э

Хариуцагч: Сонгуулийн ерөнхий хороо

Нэхэмжлэлийн шаардлага: Сонгуулийн ерөнхий хорооны 2017 оны .. дугаар сарын ... өдрийн “Нэр дэвшигчээр бүртгэхээс татгалзах тухай” ... дугаар тогтоолыг хүчингүйд тооцуулах, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2017 оны ээлжит сонгуульд М намаас нэрийг нь дэвшүүлсэн Н.Э-г Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчээр бүртгэхийг хариуцагчид даалгуулах

СЕХ нь 2017 оны ... дугаар сарын ... өдөр “Нэр дэвшигчээр бүртгэхээс татгалзах тухай” тогтоолыг гаргасан бөгөөд Сонгуулийн тухай хуулийн 143 дугаар зүйлийн 143.1.2-т “нэр дэвшигчид тавигдах шаардлагыг хангаагүй”, 143.1.4-т “нэр дэвшигчийг бүртгүүлэхэд шаардагдах энэ хуульд заасан баримт бичиг дутуу...” гэсэн үндэслэлээр нэхэмжлэгчийг нэр дэвшигчээр бүртгэхээс татгалзаж, маргаан бүхий актыг үндэслэлтэй байна гэж Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх үзсэн. Харин нэхэмжлэгч Н.Э нь Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэрийг эс зөвшөөрч хяналтын шатны гомдол гаргасан.

Улсын дээд шүүх дүгнэхдээ: “Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Гучдугаар зүйлийн 2-т “Ерөнхийлөгчөөр дөчин таван нас хүрсэн, сүүлийн таваас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, Монгол Улсын уугуул иргэнийг дөрвөн жилийн хугацаагаар сонгоно” гэж, Сонгуулийн тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 11.7-д нэр дэвшигч нь “сүүлийн таваас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан”, 139 дүгээр зүйлийн 139.3.4-т “ял шийтгүүлж байгаагүй, эсхүл ял шийтгүүлж байсан бол ялгүй болсон буюу ялгүйд тооцогдсон байх” гэсэн шаардлагыг заасан байх бөгөөд хариуцагч Цагдаагийн ерөнхий газар болон Хил хамгаалах ерөнхий газрын тодорхойлолтыг үндэслэн хуульд заасан эдгээр шаардлагыг хангаагүй гэж үзэн нэхэмжлэгчийг нэр дэвшигчээр бүртгэхээс татгалзсан шийдвэр гаргасныг буруутгах боломжгүй байна. Учир нь, давж заалдах шатны шүүхийн дүгнэсэнчлэн эрх бүхий этгээдийн гаргасан “ялтай” гэсэн тодорхойлолтын үнэн зөв эсэхийг шалгах, цаашлаад иргэний ял шийтгэлийн талаар тодорхойлох бүрэн эрх хариуцагчид хуулиар олгогдоогүй болно. ... Сонгуулийн тухай хуулийн 142 дугаар зүйлийн 142.1.10 дахь хэсэгт “сүүлийн таваас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан”-ыг иргэний бүртгэдийн байгууллага биш, харин “хилийн алба” тодорхойлохоор заасан ... Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн ээлжит сонгуульд нэхэмжлэгчийг нэр дэвшигчээр бүртгүүлэхээр ирүүлсэн баримт бичигт Сонгуулийн тухай хуулийн 142 дугаар зүйлийн 142.10-т заасан хилийн албаны тодорхойлолтыг бус харин нэхэмжлэгчийн гадаад паспортын хуулбар болох 32 хуудас баримт ирүүлсэн, энэ талаар нэхэмжлэгч маргаагүй тул хариуцагчаас мөн хуулийн 143 дугаар зүйлийн 143.1.4-т заасныг үндэслэн нэр дэвшигчээр бүртгэхээс татгалзсан нь хууль зөрчөөгүй, иймээс нэхэмжлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол зөрчигдсөн гэж үзэх үндэслэлгүй, энэ талаарх давж заалдах шатны шүүхийн дүгнэлт зөв байна” гэж үзэж Давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэрийг хэвээр үлдээж шийдвэрлэсэн.

Монгол Улсын Дээд шүүхийн хяналтын шатны Захиргааны хэргийн шүүх хуралдааны тогтоол, 2017.06.28, Дугаар 266

²³² Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэрлэсэн сонгуулийн маргаан - Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн цахим сан, <http://new.shuukh.mn/zahirgaadavah> (Сүүлд үзсэн: 2019.01.14.)

²³³ Улсын дээд шүүхийн шийдвэрлэсэн сонгуулийн маргаан – Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн цахим сан, <http://new.shuukh.mn/zahirgaahyanalt> (Сүүлд үзсэн: 2019.01.14.)

Тохиолдол 2.

Нэхэмжлэгч: А.Т

Хариуцагч: Сонгуулийн ерөнхий хорооны Ажлын албаны Хууль, эрх зүйн хэлтсийн дарга

Нэхэмжлэлийн шаардлага: Сонгуулийн ерөнхий хорооны Ажлын албаны Хууль, эрх зүйн хэлтсийн даргын 2016 оны ... дугаар сарын ... өдрийн ... дугаар албан бичгийг хүчингүй болгуулж, Улсын Их Хурлын ... дугаар тойрогт М намаас нэр дэвшигч А.Т-ийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч Я.С-ээс Монгол Улсын Сонгуулийн ерөнхий хороонд 2016 оны ... дугаар сарын ... өдөр гаргасан гомдлыг Сонгуулийн ерөнхий хорооны хуралдаанаар хэлэлцэхийг хариуцагчид даалгуулах

Нэхэмжлэгч А.Т нь 2016 онд УИХ-ын ... дугаар тойрогт М намаас нэр дэвшихтэй холбоотой гомдлыг шийдвэрлүүлэхээр СЕХ-нд хандсан боловч гомдлыг Хорооны хуралдаанаар хэлэлцүүлэлгүйгээр, "гомдолтой танилцаад хэлтсээрээ хариу өгье" гээд Хууль, эрх зүйн хэлтсийн даргаар шийдвэрлүүлсэн бөгөөд Хууль, эрх зүйн хэлтсийн дарга нь "хангаж шийдвэрлэх үндэслэлгүй" гэсэн албан бичгээр гомдлын хариуг өгчээ. Нэхэмжлэгч тус албан бичгийг эс зөвшөөрч, Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхэд гомдол гаргахад шүүхээс нэхэмжлэлийг хэрэгсэхгүй болгосон тул Улсын дээд шүүхэд хяналтын шатны журмаар хандсан.

Улсын дээд шүүх дүгнэхдээ: "Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.1-д Хорооны дарга "Хороог дотоод, гадаад харилцаанд төлөөлөх", 9.2-т "Хорооны хуралдаанаар хэлэлцэх асуудлыг тодорхойлж, хуралдааныг товлох, даргалах" гэснийг "дарга Хорооны бүрэн эрхийн асуудлыг дангаар шийдвэрлэх, Хорооны бүрэн эрхэд хамаарах асуудлыг хуралдаанаар хэлэлцэх эсэхийг шийдвэрлэх" гэсэн утгаар тайлбарлах боломжгүй юм. ... Маргаан бүхий актаар нэхэмжлэгчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийн гомдолд эрх хэмжээгүй этгээд болох Хууль, эрх зүйн хэлтсийн дарга "гомдлыг хянан шийдвэрлэх үндэслэлгүй" хэмээн татгалзсан хариу өгсөн нь хууль бус, түүнчлэн, эрх бүхий этгээд болох Сонгуулийн ерөнхий хороо гомдлыг хуралдаанаараа хэлэлцээгүй нь хууль зөрчсөн эс үйлдэхүй байх тул нэхэмжлэлийн дээрх шаардлагын талаар гаргасан нэхэмжлэгчийн өмгөөлөгчийн гомдлыг хангах үндэслэлтэй" гэж үзэж Давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэрийг хүчингүй болгож шийдвэрлэсэн.

Монгол Улсын Дээд шүүхийн хяналтын шатны Захиргааны хэргийн шүүх хуралдааны тогтоол, 2017.04.24, Дугаар 145

<http://new.shuukh.mn/zahirgaahyanalt/876/view>

Дээрх хоёр тохиолдлыг үзвэл эхний тохиолдолд Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн ээлжит сонгуульд М намаас нэр дэвшигч Н.Э-г нэр дэвшигчээр бүртгэхээс татгалзсан СЕХ-ны шийдвэр буюу захиргааны акт нь эрх зүйн үндэслэлтэй бөгөөд нэхэмжлэгчийн эрх, ашиг сонирхлыг зөрчөөгүй гэдгийг Захиргааны хэргийн шүүх шийдвэрээрээ баталгаажуулж, захиргааны итгэлийг хамгаалсан байна. Хоёр дахь тохиолдолд СЕХ хуралдаанаараа хэлэлцэх ёстой эрх хэмжээний асуудлыг хэлэлцэлгүйгээр Хууль, эрх зүйн хэлтсийн даргаараа албан бичгээр хариу өгүүлсэн нь хууль зөрчсөн эс үйлдэхүй бөгөөд нэхэмжлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг зөрчсөн болохыг тогтоосноор захиргааны үйл ажиллагаа хууль ёсны байх зарчмыг хэрэгжилтийг хангажээ.

СЕХ-ны сонгуулийн тухай хуультай холбогдуулан гаргасан захирамжилсан шийдвэрийг Захиргааны хэргийн шүүх хянан шийдвэрлэх нь Үндсэн хуулийг зөрчихгүй бөгөөд харин Үндсэн хууль болон захиргааны эрх зүйн суурь үзэл баримтлалд нийцэх; иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хангах; СЕХ-ны үйл ажиллагааг баталгаажуулж, захиргааны итгэлийг хамгаалах зэрэг олон талын ач холбогдолтой юм.

Иймд СЕХ-ны сонгуультай холбогдуулан гаргасан шийдвэр нь Үндсэн хуулийн эрх зүйн зөрчил үү, эсхүл захиргааны эрх зүйн зөрчил үү гэдгийг харгалзан үзэж маргааны харьяаллыг тогтоох нь зүйтэй тул төслөөс шүүхийн хяналтыг хассан зохицуулалтыг эргэн харж, хуульчлах шаардлагатай байна.

3.5. Харилцан уялдаа

Төслийн харилцан уялдаа холбоог шалгах шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд давхардал, хийдэл, зөрчлийг судлан, дотоод болон бусад хуультай уялдах уялдаа холбоог сайжруулах юм. Түүнчлэн, хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлалд заасан дараах асуудлыг тодорхойлох байдлаар төслийн харилцан уялдаатай байдлыг үнэллээ.

Хүснэгт 7. Харилцан уялдаатай эсэхийг үнэлсэн байдал

Аргачлалд заасан асуулт	Хуулийн төслийг үнэлсэн байдал
Хуулийн төслийн зохицуулалт нь тухайн хуулийн зорилттой нийцэж байгаа эсэх	Хуулийн төслийн зорилтод сонгуулийг зохион байгуулж явуулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулсан байх тул хуулийн төслийн 5 дугаар зүйл, 8 дугаар зүйл нийцэхгүй байна.
Хуулийн төслийн нэр тухайн харилцаанд хамаарах хууль мөн эсэх	
Хуулийн төсөлд тодорхойлсон нэр томьёо тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн нэр томьёотой нийцэж байгаа эсэх	– Төслийн 31 дүгээр зүйлийн 31.7-д “Энэ хуулийн 31.1, 31.4-д заасныг зөрчсөн нь радио, телевизийн байгууллагын үйл ажиллагааг Харилцаа холбооны зохицуулах хороо зөрчил гарсан өдрөөс эхлэн гурван сар хүртэл хугацаагаар зогсооно”, төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.14-т “Харилцаа холбооны зохицуулах хороо нь энэ хуулийн 40.9-т хяналт тавиж ажиллах бөгөөд зөрчсөн тохиолдолд радио, телевизийн үйл ажиллагааг зөрчил гарсан өдрөөс эхлэн гурван сар хүртэл хугацаагаар зогсооно” гэж тус тус заасан. Гэтэл Харилцаа холбооны тухай хууль²³⁴ /цаашид “ХХтХ” гэх/-д “зогсоох” гэсэн үгийг гагцхүү хэрэглэгч, үйлчлэгчид хамааруулан ойлгохоор хуульчилсан. Харин ХХЗХ-ны үйл ажиллагаанд “түдгэлзүүлэх”, “хүчингүй болгох” гэсэн үгийг хамааруулан ойлгохоор тусгажээ. – Төслийн 38 дугаар зүйлийн 38.22-т телевиз, радиогийн үйлчилгээ эрхлэгчийн тусгай зөвшөөрлийг цуцлах тухай зохицуулсан бөгөөд ХХтХ-д “гэрээ цуцлах” гэсэн ойлголт байхаас тусгай зөвшөөрлийг цуцлах тухай нэр томьёо байхгүй, дээр дурдсанчлан “хүчингүй болгох” гэсэн нэршлээр илэрхийлдэг. Иймд “цуцална” гэснийг “хүчингүй болгоно” гэж өөрчлөн найруулах шаардлагатай.
Хуулийн төслийн зүйл, заалт нь тухайн хуулийн төсөл болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа эсэх	– Хуулийн төслийн зүйл, заалт бусад хуультай нийцэж байгаа эсэх: – Төслийн 5 дугаар зүйлийн 5.9, 12 дугаар зүйлийн 12.20, 18 дугаар зүйлийн 18.24, 78 дугаар зүйлийн 78.4-т “...төрийн албанд нэг жилийн хугацаанд эргэж орох эрхгүйгээр халах үндэслэл болно.” гэж заасан нь 2019 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Төрийн албаны тухай хууль²³⁵ /цаашид “ТатХ” гэх/-ийн 48 дугаар зүйлийн 48.1.4-т “...төрийн албанд гурван жилийн хугацаанд эргэж орох эрхгүйгээр халах” гэж заасантай зөрчилдөхөөр байна. – Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.3-т “Сонгогч сонгуульд шууд сонгох эрхийнхээ үндсэн дээр ямар нэг төлөөлөлгүйгээр оролцож, саналаа өөрөө өгнө.”, төслийн 63 дугаар зүйлийн 63.5-д “Сонгогч саналын хуудаст саналаа тэмдэглэх үед тухайн сонгогчийн дэргэд өөр хүн байхыг хориглоно.” гэж тус тус заасан нь ямар нэг төлөөлөлгүйгээр оролцож саналаа өгөх тухай ойлгогдож байхад төслийн 63 дугаар зүйлийн 63.12-т “Бие эрхтний согог, эрүүл мэндийн байдал, боловсролын түвшингээс шалтгаалан саналаа биечлэн өгөх чадваргүй сонгогч өөрийн итгэмжилсэн сонгуулийн эрх бүхий иргэний туслалцаатайгаар санал өгч болно.” мөн төслийн 63 дугаар зүйлийн 63.13-т “Энэ хуулийн 63.12-т заасан итгэмжилсэн иргэн нь хоёроос дээш сонгогчид туслалцаа үзүүлэхийг хориглоно. Сонгуулийн байгууллагын ажилтан, нэр дэвшигч, ажиглагч, улс төрийн албан тушаалтан нь итгэмжилсэн иргэн байж болохгүй.” гэж заасан нь ямар нэг төлөөлөлгүйгээр санал өгөх тухай зохицуулалттай нийцэхгүй байгаа мэт ойлгогдож байна.

²³⁴ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2001), №43²³⁵ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2018), №01

	- Төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.7-д сонгуулийн хугацааг санал авах өдөртэй уялдуулан жил, сар, хоног, цаг, минутаар тоолохоор зохицуулсан боловч төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.8-д “Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол хугацаа тоолоход Иргэний хуульд заасан зарчмыг баримтална” гэж заасан нь 6.7-д заасан хугацаа тоолох зохицуулалтыг тусгагдаагүй мэтээр ойлгоход хүргэж байна. Нэгэнт төслийн 6.7-д нарийвчилсан байдлаар хэрхэн хугацаа тоолохыг тусгаж өгсөн байхад 6.8-д энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол гэж заасан нь төслийн 6.7 дахь заалтыг үгүйсгэсэн хуулийн зөрчлийг бий болгож байна. - Төслийн 19 дүгээр зүйлийн 19.6.6-д заасан заалт нь цагдаагийн байгууллагын хувьд сонгуулийн санал авах өдөр /төслийн 8 дугаар зүйлийн 8.2-т заасны дагуу “Ээлжит сонгуулийн санал авах өдөр нь ээлжит сонгуулийн жилийн зургадугаар сарын сүүлийн хагасын аль нэг ажлын өдөр байна”/ зөрчлийн улмаас баривчлагдсан, саатуулагдсан, гэмт хэргийн улмаас цагдан хоригдсон сонгогчдын мэдээллийг улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн захиргааны байгууллагад хүргүүлэхээр, харин төслийн 19 дүгээр зүйлийн 19.6-д заасан зохицуулалт нь ээлжит сонгуулийн жилийн тавдугаар сарын 15-ны өдрөөс өмнө буюу сар гаруйн өмнө тухайн мэдээллийг хүргүүлэхээр заасан нь зөрчил үүсгэж байна. - Төслийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д “Сонгогчийн шилжилтийг санал авах өдрөөс арван дөрвөн хоногийн өмнө, шилжин ирсэн сонгогчийн бүртгэлийг санал авах өдрөөс арав хоногийн өмнө тус тус зогсооно.” гэж, төслийн 21 дүгээр зүйлийн 21.1-д “Сонгогч өөрийн болон өөрийн гэр бүлийн аль нэг гишүүний нэр сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдээгүй буюу буруу бүртгэгдсэн, сонгогчийн шилжилт хөдөлгөөнтэй холбоотой асуудлаарх гомдлоо улсын бүртгэлийн холбогдох байгууллагад санал авах өдрөөс арван дөрвөөс доошгүй хоногийн өмнө бичгээр гаргана.” гэж тус тус зохицуулсан байна. Өөрөөр хэлбэл, хуулийн төслийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д шилжин ирсэн сонгогчийн бүртгэлийг санал авах өдрөөс 10 хоногийн өмнө зогсоохоор заасан гэтэл хуулийн төслийн 21 дүгээр зүйлийн 21.1-д шилжилт хөдөлгөөнтэй холбоотой гомдлыг санал авахаас 14 хонгийн өмнө гаргасан байхаар заасан нь хуулийн төслийн зүйл, заалтууд харилцан уялдаагүй байгааг харуулж байна. - Төслийн 38 дугаар зүйлийн 38.21-д “Радио, телевизээр сонгуулийн сурталчилгаа нэвтрүүлэх талаар энэ хуулийн 38.17-д заасан журам зөрчсөн радио, телевизэд эхний удаа сануулах арга хэмжээ авах бөгөөд дахин зөрчил гаргавал санал авах өдөр хүртэл сонгуулийн сурталчилгаа нэвтрүүлэх эрхийг цуцлах тухай шийдвэр гаргана.” гэж заасан. Гэтэл төслийн 31 дүгээр зүйлийн 31.1-д “Сонгуулийн сурталчилгааг нэр дэвшигчид үнэмлэх олгосон өдрөөс эхлүүлж, санал авах өдрөөс 24 цагийн өмнө буюу санал авах өдрийн өмнөх өдрийн 00.00 цагаас өмнө зогсооно.” гэж нийт нэр дэвшигчдийн сурталчилгаа явуулах хугацааг эрх тэгш олгосон зохицуулалтыг тусгасан байхад сурталчилгааны үед радио, телевизийн буруутай үйл ажиллагаанаас болж эсхүл магадгүй бусад нэр дэвшигчийн үйлдлээс болж тухайн радио, телевизийн сурталчилгаа нэвтрүүлэх эрхийг цуцалсан тохиолдолд сурталчилгаа хийлгэхээр харилцан тохиролцсон бусад нэр дэвшигчийн эрх зөрчигдөхөд хүрч байна. - Төслийн 39 дүгээр зүйлийн 39.2-т сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудсаас бусад цахим хуудсаар сурталчилгаа явуулж болох талаар тусгасан бол төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.4.18-д сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудаснаас бусад хэлбэрээр цахим орчинд сонгуулийн сурталчилгаа явуулахыг хориглох тухай заасан нь зөрчилтэй ойлголтуудыг бий болгож байна.
--	---

	– Төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.1.4-т “бусдыг гүтгэн доромжлох, хуурамч мэдээлэл тараах”-ыг хориглох тухай, төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.13-т “Энэ хуулийн 40.1-д заасныг зөрчсөн иргэнийг нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг арван нэгээс арван зургаа дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын ажилтныг нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг зургаагаас найм дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр тус тус торгох”-оор заасан бөгөөд энэхүү заалтад заасан бусдыг гүтгэх доромжлох, хуурамч мэдээлэл тараах нь Зөрчлийн тухай²³⁶ хуулийн 6.21 дүгээр зүйлд “Хүний нэр төр, алдар хүнд, хуулийн этгээдийн ажил хэргийн нэр хүндийг гутаан доромжилсон худал мэдээллийг нийтэд дэлгэсэн, эсхүл мэдээллийн хэрэгсэл, нийтийн сүлжээгээр тараасан бол хүнийг хоёр мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг хорин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно” гэж заасан. “Гүтгэх” зөрчлийн шинжийг мөн агуулж байна. Энэ тохиолдолд хэрэв төсөлд зааснаар хариуцлага оногдуулбал /нэгжийг мөнгөн дүнд шилжүүлж үзвэл²³⁷/ иргэнийг 320.000 төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг 3.520.000-5.120.000 төгрөгөөр, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын ажилтныг 1.920.000-2.560.000 төгрөгөөр тус тус торгохоор байна. Харин Зөрчлийн тухай хуульд зааснаар дээрх зөрчлийг үйлдсэн хүнийг 2.000.000 төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг 20.000.000 төгрөгөөр торгохоор хуульчилсан байна. Иймд төслийн 40.1-д заасан бусад заалтуудаас мөн Зөрчлийн тухай хуулиар хариуцлага хүлээлгэх боломжтой заалтуудыг хуулийн давхардал үүсгэхгүй байлгах үүднээс Зөрчлийн тухай хуулиар шийдвэрлэхээр зохицуулах шаардлагатай. – Төслийн нийт 53 зүйл, заалтад /5.8, 6.14, 11.10, 12.17-12.19, 12.21, 18.23, 19.24, 20.11, 21.9, 22.8, 28.9, 29.5, 31.5, 31.6, 32.5, 33.13, 34.9, 35.3, 36.6, 37.3, 38.22, 39.9, 40.12, 40.13, 42.6, 44.4, 45.8, 46.4, 48.8-48.10, 49.5, 49.6, 53.6, 54.4, 57.12, 58.9, 59.14, 59.15, 61.14, 61.15, 62.5, 63.16, 63.17, 64.13, 65.5, 66.4, 68.3, 69.18, 71.6, 72.3/ хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээнээс хамаарч торгууль оногдуулахаар заасан байна. Өөрөөр хэлбэл, хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээнээс хамаарч торгууль ногдуулахаар төсөлд тусгасан нь хэд хэдэн асуудлыг бий болгож болохоор байна. Тухайлбал, Хууль тогтоогч төсөлд тусгасан торгох шийтгэлийн хэмжээг өөрчлөөгүй байхад Хөдөлмөр, нийгмийн зөвшилцлийн гурван талт Үндэсний хорооны шийдвэр өөрчлөгдвөл уг хуульд заасан торгуулийн хэмжээ өөрчлөгдөхөд нөлөөлж байна.²³⁸ Түүнчлэн, Монгол Улсад дагаж мөрдөгдөж буй хуулиуд хоорондоо давхардал, хийдэл, зөрчилгүй хүн бүрд тодорхой ойлгомжтой нэгдмэл нэг ойлголтоор ойлгогдох ёстой. Тиймээс ч 2017 оноос эхлэн дагаж мөрдөгдөх болсон Зөрчлийн тухай хууль, Эрүүгийн хуульд торгох ял, шийтгэлийг хуульчилж өгсөн бөгөөд ийнхүү хуульчлахдаа “нэгж” гэх ойлголтыг бий болгож, нэг нэгж нь 1000 төгрөгтэй тэнцүү байхаар тусгасан. Өөрөөр хэлбэл, торгох ял, шийтгэлийн хувьд хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ буюу Хөдөлмөр, нийгмийн зөвшилцлийн гурван талт Үндэсний хорооны шийдвэрээр /Засгийн газрын тогтоолоор/ өөрчлөгдөж буй явдлыг зогсоох эрх зүйн үндэслэлийг бий болгосон юм.
--	---

²³⁶ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2017), №24

²³⁷ "Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай" Хөдөлмөр, нийгмийн зөвшлийн гурван талт Үндэсний хорооны 2018 оны 08 дугаар сарын 19-ний өдрийн 05 дугаар тогтоолын дагуу хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 320.000 /гурван зуун хорин мянга/-н төгрөгөөр тооцов.

²³⁸

Хуулийн төслийн зүйл, заалт нь тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн заалттай давхардсан эсэх	Хуулийн төслийн зүйл, заалт нь тухайн хуулийн төслийн заалттай давхардсан эсэх: – Төслийн 5 дугаар зүйлийн 5.6 болон 5.7 дахь хэсэг нь төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.4 болон 6.5 дахь хэсэгтэй хэлбэр болон агуулгын хувьд давхардсан ба үүнтэй холбоотойгоор тус зүйлүүдэд хамаарах санцууд; – Төслийн 40 дүгээр зүйлд “Хууль бус сурталчилгааг хориглох” хэсэгт хориглосон үйл ажиллагааг жагсаахдаа мөн зүйлийн 40.1.7, 40.1.9-г хэлбэр, агуулгын хувьд; – Төслийн 61 дүгээр зүйлийн 61.14 болон 61.15 дахь хэсгийн санцууд; – Төслийн 69 дүгээр зүйлийн 69.16 болон 72 дугаар зүйлийн 72.1, мөн төслийн 69 дүгээр зүйлийн 69.17 болон 73 дугаар зүйлийн 73.1 дэх хэсгүүд нь хоорондоо хэлбэр, агуулгын хувьд тус тус давхардсан байна. Хуулийн төслийн зүйл, заалт нь бусад хуулийн заалттай давхардсан эсэх: МУЕСТХ-ийн төсөлд УИХ-ын сонгуулийн тухай хууль, Орон нутгийн хурлын сонгуулийн тухай хуультай хэлбэр болон агуулгын хувьд давхардсан заалт олон байна.²³⁹
Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхой тусгасан эсэх	Төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.16-д “... Шударга өрсөлдөөний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага санал хураалтын дүн гарах хүртэлх хугацаанд үйл ажиллагааг зогсоох тухай дүгнэлтийг зөвшөөрөл олгосон байгууллагад нь хүргүүлэх арга хэмжээг авч болно.” гэж, харин төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.18-д “Шударга өрсөлдөөний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага нь хэвлэл мэдээллийн байгууллагад эхний удаа сануулах арга хэмжээ авч болно.” гэж зааснаас үзвэл хариуцлага хүлээлгэх эрх бүхий этгээд нь хоёр өөр байгууллага байхаар харагдаж байна. Үүнээс үүдэн төслийн 40 дүгээр зүйлийн 40.17-д “... шударга өрсөлдөөний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын дүгнэлтийг үндэслэн хэвлэл мэдээллийн байгууллагын үйл ажиллагааг нэн даруй зогсоох арга хэмжээ авна.” гэж заахдаа ямар субьект үйл ажиллагааг зогсоох талаар тодорхой дурдаагүй нь ойлгомжгүй байдлыг үүсгээд байна.
Хуулийн төсөлд байх шаардлагатай зохицуулалтыг орхигдуулсан эсэх	Төслийн 53, 54 дүгээр зүйлд сонгуулийн зардлын тайлан болон түүнд хийх хяналт ба нээлттэй, ил тод байдлын талаар тусгажээ. Гэхдээ зардлын тайлангаа гаргаж өгөх хугацааны хувьд санал авах ажиллагаа явагдсан өдрөөс хойш 45 хоногийн дотор төрийн аудитын байгууллагад гаргаж өгнө, төрийн аудитын байгууллага тайланг хүлээн авснаас хойш 90 хоногийн дотор хянаж, дүнг нийтэд мэдээлнэ гэж зааснаас үзвэл сонгуулийн сурталчилгааны үеэр сурталчилгаатай холбоотой зардлын мэдээллийг шалгах, нийтэд ил тод байлгах, сонгогчид санал өгөхөөс өмнө нэр дэвшигчдийн болон улс төрийн намуудын санхүүгийн талаар мэдээлэл авах²⁴⁰ боломж хязгаарлагдсан харагдаж байна. Иймд сонгуулийн сурталчилгаа дуусахаас өмнө сонгуулийн сурталчилгааны орлого, зарлагын төсөөллийг ил болгож, цахим хэлбэрээр олон нийтэд мэдээлэх тухай зохицуулалт тусгаж өгөх шаардлагатай.²⁴¹

²³⁹ СЕХ-оос хийсэн хуулийн төслүүдийн харьцуулалтаас дэлгэрүүлэн үзнэ үү.

²⁴⁰ Авлигын эсрэг конвенцийн 7 (3) зүйлд “оролцогч улс орон бүр сонгуульт төрийн байгууллагад нэр дэвшүүлэх, улс төрийн намуудын санхүүжилтийг ил тод болгохын тулд хууль тогтоох болон захиргааны зохих арга хэмжээ авах талаар анхаарч үзэх”-ыг санал болгодог. Улс төрийн намын зохицуулалтын тухай 194 дүгээр зүйлд “сонгогчид нь улс төрийн намуудыг хариуцлагатай байлгахын улс төрийн намуудад өгсөн санхүүгийн дэмжлэгийн талаар холбогдох мэдээлэлтэй байх ёстой” гэжээ.

²⁴¹ Энэ талаар 2017 оны 6 дугаар сарын 26-ны өдөр болон 7 дугаар сарын 7-ны өдөр зохион байгуулагдсан Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийг сонгох сонгуулийн талаар ЕАБХАБ-ын АИХЭГ-аас томилогдсон Сонгууль ажиглах хязгаарлагдмал хорооны эцсийн тайлангийн 19 дэх талд “... сонгуулиас өмнө намуудын орлого, зардлын тайланг ил болгох тухай ямар нэг заалт байсангүйгээс гадна намуудаас аль нь ч сурталчилгааны зарцуулалтын дэлгэрэнгүй мэдээллийг сайн дураар тайлагнасангүй. Тиймээс сонгуулийн сурталчилгааны үеэрх сурталчилгааны зардлыг шалгаж, сонгуулийн сурталчилгааны санхүүжилтийн журмыг зөрчсөн эсэхийг илрүүлж, зохих арга хэмжээг шуурхай авах боломжгүй байлаа. Түүнчлэн, сонгогчид санал өгөхөөсөө өмнө нэр дэвшигчдийн болон улс төрийн намуудын санхүүгийн байдлын талаар баталгаатай мэдээлэл авах боломжгүй байсан нь хариуцлагатай сонголт хийх болон нэр дэвшигчдэд хариуцлага тооцох боломжийг сонгогчдод олгосонгүй.” гэж дурджээ.

<https://www.osce.org/odihr/elections/mongolia/352876?download=true> (Сүүлд үзсэн: 2019.01.02).

Мөн энэ талаар 2018 оны 10 дугаар сарын 25-ны өдөр Улсын Их Хурлын Төрийн байгуулалтын байнгын хороо, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн болон Улсын Их Хурал, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, тогтоомжийн төслийг боловсруулж Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэх үүрэг бүхий Ажлын хэсгээс хамтран зохион байгуулсан “Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн төслийн хэлэлцүүлэг”-т оролцсон оролцогчдоос сурталчилгааны зардлын тайланг ил болгох, тухай бүрд нь мэдээлж байх талаар санал гаргаж байсан байна.

Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг давхардуулан тусгасан эсэх	Төслийн 19 дүгээр зүйлийн 19.19-т “Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага сонгогчдын нэрийн жагсаалт үйлдэх, танилцуулах, давхардлыг шалгах, сонгогч шилжих журмыг энэ хуулийн 19 дүгээр зүйлд нийцүүлэн батлан мөрдүүлнэ” гэж, мөн зүйлийн 19.23-т “Сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг танилцуулах журмыг улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын саналыг үндэслэн тагнуулын байгууллага батална” гэж тус тус заасан. Эдгээр зохицуулалтуудаас үзвэл сонгогчдын нэрийн жагсаалт танилцуулах журмыг батлах эрхийг Улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага болон тагнуулын байгууллагад давхардуулан олгосон мэт ойлгогдож байна.
Татварын хуулиас бусад хуулийн төсөлд албан татвар, төлбөр хураамж тогтоосон эсэх	Төсөлд татвар, төлбөр хураамж шинээр тогтоосон зүйлгүй байна.
Тухайн хуулийн төсөлд тусгасан тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалтыг Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд тусгаж байгаа эсэх	Төслийн 38 дугаар зүйлийн 38.22-т “38.11-д заасныг зөрчсөн телевиз, радиогийн үйлчилгээ эрхлэгчийн тусгай зөвшөөрлийг Харилцаа холбооны зохицуулах хороо цуцлана” гэж заасан. Мөн зүйлийн 38.11-д “... шаардлага хангаагүй телевиз, радиогоор сонгуулийн сурталчилгаа нэвтрүүлэхийг хориглоно” гэжээ. ААҮАТЗтХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.16-д “Мэдээлэл, харилцаа холбооны чиглэлээр” олгох тусгай зөвшөөрлийг мөн хэсгийн 15.16.3-д “контентийн үйлчилгээ эрхлэх” гэж хуульчилсан. Үүнээс үзвэл төсөлд тусгасан тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалтыг ААҮАТЗтХ-д тусгасан гэж үзэж болох боловч нэр томъёоны хувьд ялгаатай байна.
Хуулийн төслийн зүйл, заалт нь жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангасан эсэх	Хуулийн төслөөр хүйсийн ялгавартай байдал бий болгосон зүйл, заалт байхгүй.
Шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгоход чиглэгдсэн заалт тусгагдсан эсэх	Төслийн 33 дугаар зүйлийн 33.9-д “Улсын Их Хурлын гишүүн, Ерөнхийлөгч сонгуульд нэр дэвшихээр бол хийсэн ажлын тайлангаа ээлжит сонгуулийн жилийн хоёрдугаар сарын нэгний өдрөөс өмнө тарааж болно. Үүнийг сонгуулийн сурталчилгааны материалын хэмжээнд тооцохгүй.” гэж заасан нь Улсын Их Хурлын гишүүн сонгуульд нэр дэвшсэн тохиолдолд түүнд давуу эрх бий болгосон зохицуулалт юм. Өөрөөр хэлбэл, нэр дэвшсэн Улсын Их Хурлын гишүүн хийсэн ажлын тайлангаа ээлжит сонгуулийн жилийн хоёрдугаар сарын нэгний өдрөөс өмнө тарааж байгаа нь бусад нэр дэвшигчдээс давуу эрх эдлэн, өөрийн ажлыг тайлагнах замаар сонгуулийн сурталчилгаа хийж буй үйл ажиллагаа гэж ойлгогдох боломжтой юм.
Авлига, хүнд суртлыг бий болгоход чиглэгдсэн заалт тусгагдсан эсэх	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.

Хуулийн төсөлд тусгасан хориглосон зохицуулалтыг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгасан эсэх	- Төслийн 78 дугаар зүйлийн 78.3-т “Сонгуулийн үйл ажиллагааны явцад Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль тогтоомж зөрчсөний улмаас бусдад эд хөрөнгийн болон бусад хохирол учирсан бол гэм буруутай этгээдэд холбогдох бусад хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ” гэснийг үзвэл чухам ямар хуулийн дагуу хариуцлага хүлээлгэх нь тодорхойгүй харагдаж байна. Учир нь эдийн болон эдийн бус хохирол учруулсантай холбогдох асуудлыг Монгол Улсын Иргэний хуулийг удирдлага болгон шийдвэрлэдэг. Иймд “Иргэний хууль болон бусад хууль” гэж өөрчлөн найруулах буюу тодруулах шаардлагатай. - Төслийн Долдугаар бүлэг болох Сонгуулийн зардал хэсэгт тусгагдсан хориглосон зохицуулалтыг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаарх зохицуулалтууд нь гаргасан зөрчилтэй харьцуулахад харьцангуй бага байгаа ажиглагдаж байна. Тухайлбал, төслийн 42 дугаар зүйлийн 42.6-д “Энэ хуулийн 42.3, 42.5-д заасныг зөрчсөн нам, нэр дэвшигчийг нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг хорин нэгээс хорин зургаа дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.” гэж заасан торгуулийн хэмжээг одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээгээр²⁴² тооцон үзвэл 6.720.000-8.320.000 /зургаан сая долоон зуун хорин мянгаас найман сая гурван зуун хорин мянга/-н төгрөг байхаар байна. Энэхүү зохицуулалтыг сонгуулийн нийт зардлын мөнгөн хөрөнгөд харьцуулж үзвэл хэд дахин бага торгууль ногдуулахаар харагдаж байна. Мөн төслийн 44 дүгээр зүйлийн 44.4-т “Энэ хуулийн 44 дүгээр зүйлд заасныг зөрчсөн нэр дэвшигчийг нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг хорин нэгээс хорин зургаа дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.” гэж заасан нь дээр дурдсан төслийн 42 дугаар зүйлд тусгасан санкцийн адил нийт дүнд харьцуулж үзвэл торгуулийн хэмжээ бага байхаар ойлгогдож байна²⁴³
--	--

ДӨРӨВ. ҮР ДҮНГ ҮНЭЛЖ, ЗӨВЛӨМЖ ӨГСӨН БАЙДАЛ

4.1. Үнэлэлт, дүгнэлт

1992 оны Монгол Улсын Үндсэн хууль батлагдсанаас хойш Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг 1993 онд баталсан МҮЕСТХ-иар 1993-2009 оны хооронд 5 удаа, 2013 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг 2012 онд батлагдсан МҮЕСТХ-иар, 2017 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг 2015 онд батлагдсан СтХ-иар тус тус зохион байгуулан явуулж байжээ.

МҮЕСТХ-ийн төслөөр ерөнхийдөө ардчилсан сонгууль явуулах үндэслэлийг гаргаж тавьсан хэдий ч дийлэнх зохицуулалт нь одоо мөрдөгдөж буй СтХ болон өмнө мөрдөгдөж байсан МҮЕСТХ-иудыг хуулбарлан бичсэн зохицуулалтууд байна.

Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Орон нутгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгууль нь тус бүрдээ онцлог зохицуулалттай харилцаа болохын хувьд тус бүрд нь тухайлсан хуулиар зохицуулах нь зүйтэй боловч хуулийн төсөлд нийтлэг ажиглагдаж буй засаж сайжруулах шаардлагатай зохицуулалт цөөнгүй байна. Эдгээрийг сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр дүгнэвэл:

²⁴² "Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай" Хөдөлмөр, нийгмийн зөвшлийн гурван талт Үндэсний хорооны 2018 оны 08 дугаар сарын 19-ний өдрийн 05 дугаар тогтоолын дагуу хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 320.000 /гурван зуун хорин мянга/-н төгрөгөөр тооцов.

²⁴³ Энэ талаар 2017 оны 6 дугаар сарын 26-ны өдөр болон 7 дугаар сарын 7-ны өдөр зохион байгуулагдсан Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийг сонгох сонгуулийн талаар ЕАБХАБ-ын АИХЭГ-аас томилогдсон Сонгууль ажиглах хязгаарлагдмал хорооны эцсийн тайлангийн 20 дахь талд “Ерөнхийдөө сонгуулийн сурталчилгааны зардалтай холбоотой зөрчлүүдэд оногдуулдаг арга хэмжээнүүд нь үр дүн муутай, тохиромжгүй байгаагийн зэрэгцээ сонгууль явуулах олон улсын сайн туршлагад зөвлөсний дагуу нэр дэвшигчдэд ижил тэгш өрсөлдөх боломж, нөхцөлийг хангаж өгөхгүй байна.” гэж дурджээ. <https://www.osce.org/odihr/elections/mongolia/352876?download=true> (Сүүлд үзсэн: 2019.01.02).

Зорилгод хүрэх байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Төслийн үзэл баримтлалыг үзвэл гурван зорилт дэвшүүлсэн байх бөгөөд дэвшүүлсэн зорилт бүрийн хүрээнд хамаарах тодорхой зохицуулалтыг сонгон авч үр нөлөөг үнэлсэн. Тодруулбал, (1) “Тухайн харилцааны эрх зүйн зохицуулалтыг нарийвчлан шинэ хуулиар зохицуулах шаардлагатай тул анхдагч хуулийн төслийг боловсруулах” зорилтын хүрээнд хуулийн зорилт болон сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудастай холбогдох зохицуулалтыг; (2) “Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үндсэн зарчим, журам, Монгол Улсын иргэний сонгох, сонгогдох эрхийг хангахтай холбогдсон харилцааг тодорхой болгон тусгах” зорилтын хүрээнд сонгуулийн үйл ажиллагааны зарчим, сонгуульд нэр дэвших этгээдтэй холбоотой зохицуулалтыг; (3) “Сонгуулийн хороодын бүрэн эрх, ажлын зохион байгуулалттай холбогдсон харилцааг бусад сонгуулийн хуультай нийцүүлэн боловсронгуй болгох” зорилтын хүрээнд сонгуулийн хороодын бүрэлдэхүүнтэй холбоотой зохицуулалтыг тус тус сонгон авч үнэллээ.

- Төсөлд хэлбэрийн хувьд шинэлэг зохицуулалт цөөнгүй боловч агуулгын хувьд шинэ зохицуулалт ховор байсан тул “хуулийн зорилт” болон “сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудас”-ын тодорхойлолтыг шинээр томъёолсонтой холбоотой зохицуулалтыг сонгон авсан. Гэвч тийнхүү шинээр томъёолохдоо бусад зүйл, заалтуудын уялдааг нягтлан шалгаагүйн улмаас хуулийн зохицуулалт хоорондын зөрчилтэй байдлыг бий болгож байв. Мөн хуулийн зорилтыг томъёолохдоо зохицуулах харилцааг дутуу томъёолсныг өргөжүүлэх шаардлага тулгарч байна.
- Хууль зүйн шинжлэх ухааны гол ойлголтуудын нэг нь эрх зүйн зарчим байдаг. Төсөлд сонгуулийн эрх зүйн зарчмыг хуульчлахдаа бүх нийтээр баримтлах түгээмэл зарчмыг хуульчилсан нь сайшаалтай. Гэсэн хэдий ч шаардлагатай зарчим, тодруулбал, “тэгш эрхийн зарчим” болон сонгууль зохион байгуулж явуулах зарчмуудын ихэнхийг нь орхигдуулжээ.
- Үндсэн хуулийн Гучдугаар зүйлд зааснаар УИХ-д суудалтай намууд дангаараа буюу хамтран Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшүүлэх эрхтэй. Мөн СтХ-д зааснаар УИХ-д суудалгүй намууд нэр дэвшигчийг дэмжиж оролцож болно. Төсөлд дэмжиж оролцох зохицуулалтыг хассан боловч хориглоогүй байгаа нь практикт эргэлзээтэй байдлыг үүсгэхээр байна. Түүнчлэн, бие даан нэр дэвших асуудлыг цаашид Үндсэн хуулийн хүрээнд хэлэлцэх шаардлагатай юм.
- Сонгуулийн хороод нь хамтын удирдлагатай бөгөөд эрх хэмжээнийхээ асуудлыг гишүүдийн гуравны хоёроос доошгүй нь оролцсон хуралдаанаар хэлэлцэж, олонхийн саналаар шийдвэрлэдэг тул бүрэлдэхүүний тоог тодорхой байдлаар, сондгой тоогоор тогтоох нь зүйн хэрэг юм. Гэтэл төслийн зохицуулалтад “таваас долоо” гэснээр бүрэлдэхүүний тоо “зургаа” ч байж болохоор ойлгогдож байна.

“Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшигч нь Үндсэн хууль болон бусад хуульд заасан бүрэн эрхийн хүрээнд үзэл баримтлалаа тодорхойлсон сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртэй байх бөгөөд тэрхүү мөрийн хөтөлбөртөө төрийн аудитын дээд байгууллагаар дүгнэлт гаргуулдаг. Тус шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөрт дүгнэлт гаргах төрийн аудитын дээд байгууллагад олгогдсон хугацаа нь практикт хэрэгжиж боломжтой эсэх талаар авч үзэв.

Нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөрт дүгнэлт гаргах, хуульд нийцээгүй тохиолдолд алдааг засуулан дахин дүгнэлт гаргах, СЕХ-нд хүргүүлэх зэрэг ажиллагаанд нийтдээ 10 хоногийг Үндэсний аудитын газарт төслөөр олгосон байна.

Гэтэл олон улсын стандартын дагуу аудит хийхэд тодорхой хугацаа шаардагддаг тул нэр дэвшигч нь мөрийн хөтөлбөрөө СЕХ-нд бүртгүүлэхээс доод тал нь 14-өөс доошгүй хоногийн өмнө ирүүлсэн тохиолдолд аудит хийх боломжтойг харгалзан үзэх зайлшгүй шаардлагатай байна.

Ойлгомжтой байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Төслийн ойлгомжтой байдлыг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд заасан хуулийн төслийн эх бичвэрийн агуулгад тавих нийтлэг шаардлага, 30 дугаар зүйлд заасан хуулийн төслийн хэл зүй, найруулгад тавих нийтлэг шаардлага, мөн Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалыг баримталсан эсэхийг харгалзан үнэлэхэд төслийн зарим зүйл, заалт шаардлагад нийцээгүй болох нь тогтоогдож байна. Үүнд:

- Төсөлд хоёрдмол утга агуулсан, давхардсан, хоорондоо зөрчилдөж ойлгомжгүй байдал үүсгэж буй, төслийн зохих хэсэгт тусгаагүй зүйл, заалт хэд хэд байна. Тухайлбал, төслийн 6 дугаар зүйлийн 6.4-т хоргилсон заалт тусгасан байтал төслийн зарчмын хэсэгт оруулсан, төслийн 40 дүгээр зүйлд хориглох заалтууд тусгасан хэдий ч 40.3-т “болно” гэсэн зохицуулалтыг оруулсан, төсөлд “Итгэмжлэгдсэн ажилтан” гэх нэр томъёог хоёрдмол утгаар ойлгогдохоор, процесс үйл ажиллагаа нь өөр өөр байх тохиолдлуудад “нэн даруй” гэсэн ойлголтыг нэгдмэл байдлаар тусгасан байна.
- Үндсэн хууль болон хүчин төгөлдөр үйлчилж буй бусад хууль тогтоомжтой уялдаагүй заалт хэд хэд байна. Тухайлбал, төслийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.7-д “арван найм, дөчин таван нас хүрсэн” гэсэн нэр томъёог тодорхойлолт нь МУҮХ болон хуулийн төслийн 5 дугаар зүйлийн 5.4 дэх хэсэгт тусгасан зохицуулалттай зөрчилдөхөөр байна. Мөн төслийн 57 дугаар зүйлийн 57.1-д сонгогчийн саналыг Улаанбаатарын цагаар санал авах өдрийн 07.00-20.00 цагийн хооронд авахаар, төслийн 58 дугаар зүйлийн 58.1 дэх хэсэгт гадаад улсад байгаа сонгогчийн саналыг санал авах өдөр тухайн улсын орон нутгийн цагаар 07.00-22.00 цагийн хооронд авахаар тусгасан нь МУҮХ-д заасан тэгш байдлын зарчмыг алдагдуулж, иргэдэд ялгавартай хандсан зохицуулалт болсон гэж үзэж болохоор байна.
- Хэл зүйн найруулгад тавих нийтлэг шаардлагад нийцээгүй зүйл, заалт нэлээд байна. Үүнийг үнэлгээний тайлангийн хүснэгт 6-д дэлгэрэнгүй тусгалаа.

“Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Тус шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй СтХ дахь сонгуулийн байгууллагын шийдвэр, үйл ажиллагаа /үйлдэл, эс үйлдэхүй/-ны улмаас эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн гэж үзсэн аливаа этгээд нь шүүхэд хандан нэхэмжлэл гаргах эрхтэй тухай заалтыг төсөлд хассан нь иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, ашиг сонирхлыг хөндөх эсэхэд дүгнэлт хийх зорилгоор шүүхийн хяналтыг хассантай холбоотой зохицуулалтыг сонгон авч үзэв.

СЕХ-ны сонгуулийн тухай хуультай холбогдуулан гаргасан захирамжилсан шийдвэрийг Захиргааны хэргийн шүүх хянан шийдвэрлэх нь Үндсэн хуулийг зөрчихгүй бөгөөд харин Үндсэн хууль болон захиргааны эрх зүйн суурь үзэл баримтлалд нийцэх; иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хангах; СЕХ-ны үйл ажиллагааг баталгаажуулж, захиргааны итгэлийг хамгаалах зэрэг олон талын ач холбогдолтой юм. Иймд шүүхийн хяналтыг төслөөс хассан нь үндэслэлгүй зохицуулалт болжээ.

Харилцан уялдаа шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Төслийн үр нөлөөг тооцох аргачлалын дагуу тодруулах шаардлагатай 14 төрлийн асуулгаас 4 төрлийн асуулга шаардлага хангасан, уялдаа холбоотой болсон бөгөөд төсөлд шинээр албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоосон зүйлгүй, жөндөрийн эрх тэгш байдлыг хангасан, авилга хүнд суртлыг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгаагүй байна.

Шалгуур үзүүлэлтэд заасан 10 асуулгын хүрээнд хуулийн төслийн зарим зүйл, заалт харилцан уялдаа холбоотой байх шаардлага хангаагүй гэж үзлээ. Үүнд:

- Төслийн зохицуулалт нь тухайн хуулийн зорилттой нийцээгүй гэж дүгнэхээр байна. Энэ талаар үнэлгээний тайлангийн 1 дүгээр бүлэгт дэлгэрэнгүй бичигдсэн.
- Нэр томьёоны хувьд бусад хууль болон төсөлд тусгагдсан нэр томьёотой нийцэхгүй байх тохиолдол байна. Тухайлбал, ХХТХ-д тусгагдсан “түдгэлзүүлэх” гэснийг “зогсоох” гэж, “хүчингүй болгох” гэснийг “цуцлах” гэж төсөлд өөрөөр томъёолсон байна.
- Төсөлд тусгагдсан зүйл, заалт нь тухайн хуулийн төсөлд болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа байдлын хүрээнд хэд хэдэн зөрчилтэй заалтууд илэрсэн. Тухайлбал, ТАТХ-д “3 жилийн хугацаагаар төрийн албанд эргэж орохгүйгээр халах” тухай зохицуулалт байхад төсөлд “1 жилийн хугацаагаар төрийн албанд эргэж орохгүйгээр халах” тухай өөрөөр зохицуулсан, төслийн 6 дугаар зүйлд сонгогч ямар нэгэн төлөөлөлгүйгээр саналаа өөрөө өгөхөөр зохицуулсан нь “бие эрхтний согог, эрүүл мэндийн байдал, боловсролын түвшингээс шалтгаалан саналаа биечлэн өгөх чадваргүй сонгогч өөрийн итгэмжилсэн сонгуулийн эрх бүхий иргэний туслалцаатайгаар санал өгч болно” гэж заасантай зөрчилдөхөөр, мөн төсөлд торгуулийн арга хэмжээг хөдөлмөрийн хөдсний доод хэмжээгээр тооцон нэмэгдүүлж авахаар тусгасан нь Зөрчлийн тухай хууль, Эрүүгийн хуультай нийцэхгүй байна.
- Сонгуулийн сурталчилгааны зардалтай холбоотой тайлан, мэдээг хурдан шуурхай, санал авах өдрөөс өмнө гарган олон нийтэд мэдээлэх талаар зохицуулалт тусгаагүй орхигдуулсан гэж үзэж байна.
- Төсөлд сонгуулийн зардалтай холбоотой тусгасан зохицуулалтыг зөрчсөн тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлага буюу торгуулийн хэмжээ хэтэрхий бага байна гэж дүгнэлээ.

4.2. Зөвлөмж

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуулийн төслийн үр нөлөөг тооцох ажиллагааны үр дүнд гарсан дүгнэлтэд тулгуурлан дараах зөвлөмжийг гаргаж байна. Үүнд:

- Төслийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1 дэх хэсэгт хуулийн зорилтыг тодорхойлохдоо дутуу томъёолсныг өргөжүүлэн зохицуулах;
- Төслийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.14, 39 дүгээр зүйлийн 39.2, 40 дүгээр зүйлийн 40.4.18 дахь заалтад заасан “сонгуулийн сурталчилгааны цахим хуудас”-ын тодорхойлолтыг дахин авч үзэх, зүйл, заалт хоорондын зөрчлийг арилгах;
- Төслийн 3 дугаар зүйлийн хүрээнд “арван найм, дөчин таван нас хүрсэн” гэх ойлголтыг тусад нь, субъектийг тодорхой заан зохицуулах;
- Төслийн 6 дугаар зүйлд “тэгш эрхийн үндсэн дээр оролцох” зарчмыг хуульчлах нь Монгол Улсын нэгдэн орсон Олон Улсын гэрээнд нийцэх төдийгүй иргэний сонгох эрхийг бүрэн эхээр нь баталгаажуулах, сонгуулийн үндсэн зарчмын бүрдэл бүрэн хангагдах алхам болох тул тус зарчмыг хуульчлах;

- Иргэний сонгогдох эрхийг хангах, Олон Улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ биелүүлэх үүднээс цаашид Ерөнхийлөгчийн сонгуульд бие даан нэр дэвших эрхийг хуульчлах асуудлыг Үндсэн хуулийн хүрээнд хэлэлцэх, одоогийн тохиолдолд УИХ-д суудалгүй намууд нэр дэвшигчийг дэмжиж оролцож болох зохицуулалтыг төслийн 23 дугаар зүйлийн хүрээнд хуульчлах талаарх асуудлыг анхаарах;
- Төслийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1, 15 дугаар зүйлийн 15.1, 16 дугаар зүйлийн 16.1, 17 дугаар зүйлийн 17.1 дэх хэсгийн хүрээнд тус тус сонгуулийн хороодын бүрэлдэхүүний тоог анхааран үзэж, тодорхой тогтоох;
- Төсөлд зохицуулагдсан одоогийн зохицуулалт буюу дүгнэлт гаргахад 5 хоног, дахин дүгнэлт гаргах, хүргүүлэхэд мөн 5 хоног, нийт 10 хоног байх нь нэр дэвшигчийн мөрийн хөтөлбөр зүй ёсоор хянагдахгүй байх нөхцөл байдлыг бий болгож, хэрэгжүүлэх субьектэд хэт ачаалал нэмсэн зохицуулалт болохоор байх тул СЕХ-нд мөрийн хөтөлбөрийг бүртгүүлэхээс 14-өөс доошгүй хоногийн өмнө Үндэсний аудитын газар мөрийн хөтөлбөрийг хүргүүлэхээр зохицуулах;
- СЕХ-ны сонгуультай холбогдуулан гаргасан шийдвэр нь Үндсэн хуулийн эрх зүйн зөрчил үү, эсхүл захиргааны эрх зүйн зөрчил үү гэдгийг харгалзан үзэж маргааны харьяаллыг тогтоох нь зүйтэй тул төслөөс шүүхийн хяналтыг хассан зохицуулалтыг эргэн харж, хуульчлах;
- Хуулийн төсөлд байгаа хоёрдмол утга агуулсан, давхардсан, хоорондоо зөрчилдөж, ойлгомжгүй байдал үүсгэж буй зүйл заалтыг нэг мөр болгон цэгцлэх;
- Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн зохих шаардлагад нийцүүлэх;
- Үндсэн хууль болон хүчин төгөлдөр үйлчилж буй бусад хууль тогтоомж, төсөлд тусгагдсан зүйл, заалтуудыг нийцүүлэх, харилцан уялдааг сайжруулах;
- Санал авах өдрийн санал авч эхлэх болон дуусах хугацааг дахин хянан авч үзэх;
- Сонгуулийн зардалтай холбоотой төсөлд тусгагдсан зохицуулалтыг зөрчсөн тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлагын арга хэмжээг дахин авч үзэн нэмэгдүүлэх талаас нь анхаарах;
- Сонгуулийн сурталчилгаа дуусгавар болохоос өмнө сонгуулийн сурталчилгааны орлого, зарлагын төсөөллийг ил болгож, цахим хэлбэрээр олон нийтэд мэдээлэх талаар нэмж тусгах;
- Олон нийтэд өгч буй мэдээллийн үнэн зөв, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэхийн тулд СЕХ-оос санал авах өдөр сонгуулийн ирцийн тухай мэдээллийг 1-2 цагийн хооронд тогтмол мэдээлэлж байх тухай зохицуулалт нэмж тусгах;
- Санал өгөх сонгогчийн тухайд зарим онцгой шалтгааны улмаас зайлшгүй төлөөлөгчтэй оролцох иргэдийн эрх ашгийг хөндөхгүйн тулд “бие эрхтний согог, эрүүл мэндийн байдал, боловсролын түвшингээс шалтгаалан саналаа биечлэн өгөх чадваргүй сонгогчоос бусад сонгогчийн хувьд ямар нэг төлөөлөлгүйгээр саналаа өгөх” гэж тодруулах;
- Торгох ял, шийтгэлийн хувьд хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ буюу Хөдөлмөр, нийгмийн зөвшилцлийн гурван талт Үндэсний хорооны шийдвэрээр /Засгийн газрын тогтоолоор/ өөрчлөгдөж буй явдлыг зогсоох эрх зүйн үндэслэлийг бий болгосонтой торгуулийн арга хэмжээг нийцүүлэх шаардлагатай.

НОМ ЗҮЙ**Нэг. Хууль тогтоомж****МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ, ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭ**

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1992), №1
- Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, 1946
- Иргэний болон Улс төрийн эрхийн тухай Олон Улсын Пакт, 1966
- Авилгалын эсрэг нэгдсэн үндэстний байгууллагын конвенц, 2003
- Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2001), №6
- Харилцаа холбооны тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2001), №43
- Зар сурталчилгааны тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2002), №23
- Төрийн аудитын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2003), №2
- Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2006), №5
- Захиргааны ерөнхий хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2015), №28
- Сонгуулийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2016), №4
- Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2016), №9
- Зөрчлийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2017), №24
- Төрийн албаны тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2018), №1

УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ

- УИХ-ын Төсвийн байнгын хорооны 2017 оны 1 дүгээр тогтоолын хавсралт “Төрийн аудитын байгууллагын зохион байгуулалтын ерөнхий бүтэц, эрхлэх асуудлын хүрээ”

ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН ШИЙДВЭР

- МУҮХЦ-ийн 2005 оны 2 дугаар дүгнэлт “Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн зарим заалт үндсэн хуулийн холбогдох заалтуудыг зөрчсөн эсэх тухай маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай”

УЛСЫН ДЭЭД ШҮҮХИЙН ТОГТООЛ

- Улсын Дээд Шүүхийн 2003 оны 02 дугаар тогтоол “Прокурорын байгууллагын тухай хуулийн зарим зүйл, заалтыг тайлбарлах тухай”
- Улсын Дээд Шүүхийн 2010 оны 17 дугаар тогтоол “Иргэний хуулийн 5, 6, 7 дугаар бүлгийн зарим зүйл, заалтыг тайлбарлах тухай”

УЛСЫН ДЭЭД ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР

- Монгол Улсын Дээд шүүхийн хяналтын шатны Захиргааны хэргийн шүүх хуралдааны тогтоол, 2017.04.24, Дугаар 145
- Монгол Улсын Дээд шүүхийн хяналтын шатны Захиргааны хэргийн шүүх хуралдааны тогтоол, 2017.06.28, Дугаар 266

Хоёр. Ном, гарын авлага, судалгааны тайлан /Үсгийн дарааллаар/

- Одгэрэл.П. Захиргааны эрх зүйн ерөнхий анги, 3 дахь хэвлэлт. УБ., 2016 он.
- Захиргааны ерөнхий хуулийн тайлбар. Ханнс-Зайделийн сан. УБ., 2017 он.
- Монгол Улсад ардчиллыг бэхжүүлэхэд Үндсэн хуулийн гүйцэтгэсэн үүрэг: Дүн шинжилгээ. Хамтын судалгааны тайлан. УБ., 2015 он.
- Монгол Улсын анхны ардчилсан сонгууль. МУЕТГ, СЕХ. УБ., 2015 он.
- Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгууль - Сонгууль ажиглах хязгаарлагдмал хорооны эцсийн тайлан. ЕАБХАБ, АИХЭГ. Варшав., 2017 он.

- Монгол Улсын сонгуулийн хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох нь. Олон Улсын бага хурлын эмхэтгэл. Сонгуулийн ерөнхий хороо. УБ., 2002 он.
- Совд.Г нар. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тайлбар. УБ., 2000 он.
- Сонгуулийн дараах олон нийтийн санал бодлын тандалт судалгаа. Нийгмийн Бодлого Хөгжил Судалгааны Хүрээлэн. УБ., 2016.
- Төрийн ил тод байдал: нийгмийн баялаг хуваарилалт. Форумын эмхэтгэл. Нээлттэй нийгэм форум. УБ., 2006 он.
- Чимид.Б. Сонгуулийн тогтолцоонд ард түмэн, түүний Үндсэн хууль буруутай юу? УБ., 2011 он.
- Чимид.Б. Сонгуульд суралцахуй. УБ., 2008 он.
- Чимид.Б. Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, хоёр дахь хэвлэл. УБ., 2017 он.

Гурав. Илтгэл, өгүүлэл, ярицлага, мэдээлэл, лавлагаа /Үсгийн дарааллаар/

- Ганзориг.Д. “Үндсэн хуулийн зөрчил үү, энгийн хуулийнх уу гэдгээс хамаарч маргааныг шийдэх учиртай” (2014.12.26), <http://vip76.mn/content/28970>
- Лхагвасүрэн.Э. “Хариуцлагын механизмыг сонгуулийн хуулинд нарийн тусгах хэрэгтэй” (2014.12.22), <http://vip76.mn/content/28836>
- Чимид.Б. “Сонгуулийн зарчмуудыг зөв хэрэгжүүлэхүй” (2002) СЕХ, Олон Улсын бага хурлын эмхэтгэл: 56-62.
- Ядамсүрэн.Ж. “Монгол Улсын сонгуулийн тогтолцоо, зарчмыг Үндсэн хуулиар баталгаажуулсан нь ардчиллын нэг ололт мөн” (2002) СЕХ, Олон Улсын бага хурлын эмхэтгэл: 11-24.

Дөрөв. Цахим эх сурвалж

- Дэлхийн сонгуулийн байгууллагуудын холбооны албан ёсны цахим хуудас, <http://www.aweb.org/eng/main.do>
- Азийн сонгуулийн байгууллагуудын холбооны албан ёсны цахим хуудас, <http://asianelectionauthorities.org/index.html>
- Сонгуулийн ерөнхий хорооны албан ёсны цахим хуудас, <http://gec.gov.mn/>
- Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, <http://www.legalinfo.mn/>
- АНУ-ын Тагнуулын төв байгууллагын албан ёсны цахим хуудас дахь дэлхийн улс орнуудын мэдээллийн сан, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
- Бүгд Найрамдах Австри Улсын хууль тогтоомжийн мэдээллийн албан ёсны цахим сан, <https://www.ris.bka.gv.at/default.aspx>
- Бүгд Найрамдах Турк Улсын хууль тогтоомжийн мэдээллийн англи хэл дээрх сан, <http://www.lawsturkey.com/laws>
- ОХУ-ын хууль тогтоомжийн мэдээллийн цахим сан, <http://legalacts.ru/>
- Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын хууль тогтоомжийн мэдээллийн англи хэл дээрх сан, <http://www.moleg.go.kr/english/korLawEng>
- Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн албан ёсны цахим хуудас, <http://www.nli.gov.mn/>
- Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн цахим сан, <http://shuukh.mn/>
- Монгол Улсын сонгуулийн тухай хуулийн төслийн цахим хэлэлцүүлэг, <http://vip76.mn/forum/40>